МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Наказ НУБіП України 2788 «С». 13.11.2025

СЕМЕНЮК МАРІЇ ДМИТРІВНИ

2026 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПОГОДЖЕНО	**ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ**
Декан гуманітарно-педагогічного факультету	В.о завідувача кафедри соціальної роботи та реабілітації
кандидат філософ. наук, доцент	доктор філософії, доцент
_____ Інна САВИЦЬКА	_____ Тетяна ГРИГОРЕНКО
«_____» _____ 2026 р.	«_____» _____ 2026 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІВЧАТАМИ – ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА»

Спеціальність _____110 «Соціальна робота та консультування»

Освітня програма _____«Соціальна робота»

Орієнтація освітньої програми _____освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

доктор педагогічних наук, професор _____ Ірина СОПІВНИК
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

доктор педагогічних наук, професор _____ Дар'я СУПРУН
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Виконала _____ Марія СЕМЕНЮК
(підпис) (ПІБ студента)

КИЇВ – 2026

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о завідувача кафедри соціальної роботи та реабілітації

доктор філософії, доцент

_____ Тетяна ГРИГОРЕНКО

«____» _____ 2026 р.

З А В Д А Н Н Я

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

ЗДОБУВАЧУ

Семенюк Марії Дмитрівні

Спеціальність I10 «Соціальна робота та консультування»

Освітня програма «Соціальна робота»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: **«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІВЧАТАМИ – ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА»**,

затверджена наказом від 13 листопада 2025р. № 2788 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 24 листопада 2026 р.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.

Перелік завдань, які потрібно здійснити:

1) провести аналіз наукових підходів визначення сутності та особливостей сексуального насильства щодо дівчат, його наслідків у різному віці;

2) здійснити аналіз нормативно-правових та інституційних засад захисту дівчат, які постраждали від сексуального насильства;

3) обгрунтувати та реалізувати програму тренінгових занять для фахівців територіальної громади з метою вдосконалення знань і практичних навичок;

4) розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з дівчатами – жертвами сексуального насильства на рівні територіальної громади.

Дати видачі завдання «24 » *грудня* 2025 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Дар'я СУПРУН

Завдання прийняла до виконання _____ Марія СЕМЕНЮК

РЕФЕРАТ

магістерська робота

на тему:

«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІВЧАТАМИ – ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА»

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 4 додатків, списку використаних джерел із 76 найменувань. Повний обсяг роботи становить 91 сторінок, основного тексту – 50 сторінок. Робота містить 3 таблиці на сторінках основного тексту.

Магістерська кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми сексуального насильства щодо дівчат, теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційних засад їх соціального захисту, а також визначенню шляхів удосконалення соціальної роботи з постраждалими на рівні територіальної громади.

У **першому розділі** магістерської роботи «Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми сексуального насильства щодо дівчат» розкрито сутність поняття «сексуальне насильство», охарактеризовано його основні види, форми та прояви. Розглянуто специфіку сексуального насильства щодо дівчат з урахуванням вікових і гендерних особливостей постраждалих, їхньої психологічної та соціальної вразливості. Проаналізовано фізичні, психологічні та соціальні наслідки сексуального насильства.

У **другому розділі** «Нормативно-правові та організаційні засади захисту дівчат від сексуального насильства» здійснено аналіз міжнародного та національного законодавства у сфері запобігання сексуальному насильству й захисту постраждалих. Охарактеризовано інституційні засади надання допомоги дівчатам, які зазнали сексуального насильства. Визначено повноваження та особливості взаємодії суб’єктів соціального захисту. Розкрито зміст, принципи, форми та методи соціальної роботи з постраждалими, зокрема кризове втручання, соціальний супровід, ведення випадку. Окрему увагу приділено

особливостям захисту дівчат від сексуального насильства в умовах збройної агресії проти України.

У **третьому розділі** «Дослідження стану та шляхів удосконалення соціальної роботи з жертвами сексуального насильства» проаналізовано практику організації та надання соціальних послуг постраждалим від сексуального насильства на базі сільської територіальної громади. Визначено основні проблеми та чинники, що можуть впливати на ефективність соціальної роботи, зокрема рівень професійної підготовки фахівців, наявність необхідних послуг.

На основі проведеного дослідження розроблено програму тренінгових занять для фахівців територіальної громади у сфері протидії сексуальному насильству щодо дівчат. Програма спрямована на підвищення рівня професійних знань і вдосконалення практичних навичок фахівців. Охоплює теми щодо розпізнавання ознак сексуального насильства, реагування на повідомлення про насильство, оцінювання безпеки постраждалих, дотримання принципів соціальної роботи.

Тренінгова програма розрахована на чотири заняття тривалістю по дві години кожне та передбачає використання міні-лекцій, практичних вправ, аналізу ситуацій і групових обговорень. Розроблено методичні рекомендації щодо впровадження програми та оцінювання її ефективності, зокрема шляхом проведення вхідного й підсумкового анкетування учасників.

Ключові слова: сексуальне насильство, дівчата, постраждалі від сексуального насильства, соціальна робота, соціальні послуги, соціальний захист, кейс-менеджмент (ведення випадку), кризове (екстрене) втручання, соціальний супровід, територіальна громада, тренінгова програма, міжвідомча взаємодія.

ЗМІСТ

ВСТУП…….....3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІВЧАТ……7

1.1. Сутність, види та прояви сексуального насильства щодо дівчат……..7

1.2. Специфіка, вікові та гендерні особливості постраждалих. ……..……13

1.3. Наслідки сексуального насильства……...……18

Висновки до першого розділу…….……21

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІВЧАТ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА. ……23

2.1. Нормативно-правова база та інституційні засади захисту дівчат від сексуального насильства ……..……..23

2.2. Зміст, форми і методи соціальної роботи з постраждалими від сексуального насильства ……..30

2.3. Особливості захисту дівчат від сексуального насильства в умовах збройної агресії проти України…….……..38

Висновки до другого розділу…….……..42

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ……..…44

3.1. Аналіз практики надання соціальних послуг постраждалим від сексуального насильства на базі сільської територіальної громади……..……..44

3.2. Розроблення програми тренінгових занять для фахівців територіальної громади у сфері протидії сексуальному насильству щодо дівчат……47

3.3. Методичні рекомендації щодо впровадження програми та оцінювання її ефективності…….…..52

Висновки до третього розділу……...……..….55

ВИСНОВКИ…….…..…57

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…..…..61

ДОДАТКИ (анкети, алгоритм дій, практичні вправи та ситуації)…..…..…69

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЮНІСЕФ – (від англ. UNICEF – United Nations Children's Fund*)* українською називається Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй;

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

ПТСР - посттравматичний стресовий розлад;

ГЗН – гендерно зумовлене насильство;

СНПК – сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У реаліях війни та соціальних викликів, що постають перед Україною, різноманітні питання соціальної роботи набувають особливого значення. Соціальна робота спрямована на підтримку вразливих груп населення, подолання складних життєвих обставин, захист прав людини, соціальний захист та соціальну профілактику. Серйозним порушенням прав людини, що вкорінене в нерівності між чоловіками та жінками, гендерній дискримінації є сексуальне насильство. Ця проблема була завжди актуальною та поширеною не лише для українського суспільства, але і для всіх країн без винятку, а з початком повномасштабної війни в Україні тільки загострилась.

Актуальність дослідження зумовлене вивченням питання соціальної роботи з дівчатами – жертвами сексуального насильства на державному, суспільному та науковому рівнях. Дівчата, які зазнали сексуального насильства, належать до найуразливіших категорій клієнтів соціальної роботи. Робота з ними вимагає врахування вікових, психологічних, гендерних, сімейних та соціальних особливостей. Вона має бути спрямована не лише на реагування на факт насильства, а й на забезпечення безпеки дівчини, зменшення негативних наслідків травматичного досвіду та соціальну підтримку. Першими, хто має прийти на допомогу у випадках насильства – це соціальні працівники. Їхніми завданнями є допомогти постраждалим особам отримати доступ до необхідних послуг, створити безпечне середовище та здійснювати соціальний супровід під час подолання травми.

В Україні діють кризові центри, гарячі лінії, притулки та громадські організації. Однак система допомоги залишається недостатньо розвиненою через брак фінансування, кваліфікованих фахівців і належної координації між суб’єктами соціальної роботи.

Особливого значення проблема набуває в умовах децентралізації, коли організація соціальних послуг покладається на територіальні громади. У кожній

громаді мають здійснювати свою роботу надавачі соціальних послуг. Вони є першими суб'єктами у виявленні випадків насильства, оцінюванні потреб постраждалих, організації соціального супроводу та координації допомоги між різними організаціями. Ефективність їх роботи значною мірою залежить від професійної компетентності фахівців та наявності необхідних соціальних послуг.

Соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства відображена у працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Вони розглядали теоретичні та практичні аспекти профілактики насильства, надання соціальних послуг постраждалим, наслідків і процесу відновлення після пережитих травм. Разом з цим, подальшого вивчення потребує дослідження особливостей соціальної роботи саме на рівні невеликої територіальної громади.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей соціальної роботи з дівчатами – жертвами сексуального насильства, а також розробленні та впровадженні програми тренінгових занять, спрямованої на підвищення професійної компетентності фахівців територіальної громади у сфері протидії сексуальному насильству щодо дівчат.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних **завдань:**

1) провести аналіз наукових підходів визначення сутності та особливостей сексуального насильства щодо дівчат, його наслідків у різному віці;

2) здійснити аналіз нормативно-правових та інституційних засад захисту дівчат, які постраждали від сексуального насильства;

3) обґрунтувати та реалізувати програму тренінгових занять для фахівців територіальної громади з метою вдосконалення знань і практичних навичок;

4) розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з дівчатами – жертвами сексуального насильства на рівні територіальної громади.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з дівчатами – жертвами сексуального насильства.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та організаційні особливості соціальної роботи з дівчатами, постраждалими від сексуального насильства на рівні сільської територіальної громади.

Для розв’язання поставлених завдань і досягнення мети використано такі методи наукового дослідження:

- теоретичні методи: аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів для визначення понять «сексуальне насильство», «сексуальне насильство, пов’язане зі збройним конфліктом», «гендерно зумовлене сексуальне насильство» та інші, аналіз, синтез, узагальнення під час розроблення експериментальної програми;

- емпіричні методи: анкетування, інтерв’ю фахівців, аналіз документації; методи кількісного та якісного аналізу отриманих результатів; порівняння та узагальнення – для формулювання висновків і практичних рекомендацій;

- статистичні – описова статистика, обробка емпіричних даних, що застосовані для доведення правдивості й ефективності результатів експерименту.

В українських наукових просторах питаннями соціальної роботи з постраждалими від сексуального насильства з позицій психології, соціальної роботи, медицини та кримінології займалися такі вчені, як О.О.Кочемировська, О.В. Беспалько, Т.В. Журавель, Ю.М. Шевченко, Л.С.Процик, О.В. Барабаш, О.Г. Карагодіна, Ж.В. Петрочко, Н.М. Левченко, Т.С. Коваленко, С.В. Романцова, О.І. Харитонова та інші. Деякі з них роблять акцент на важливості роботи з наслідками та віковим сприйняттям, а інші акцентують увагу на зовнішніх чинниках випадків насильства – впливі гендерних особливостей, стигматизації та правових механізмах захисту. Але всі дослідники погоджуються у тому, що вибудувана ефективна модель комплексної мультидисциплінарної підтримки з урахування індивідуальних потреб

постраждалої здатна забезпечити якісними послугами постраждалих від сексуального насильства.

Емпірична база дослідження. У межах дослідження вивчено досвід роботи фахівців, які здійснюють заходи з протидії сексуальному насильству та соціальну роботу з постраждалими. Усі відомості у процесі дослідження використовувалися з дотриманням вимог конфіденційності, захисту персональних даних та етичних принципів соціальної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні особливостей соціальної роботи з дівчатами – жертвами сексуального насильства на рівні сільської територіальної громади; визначенні компетенції фахівців щодо виявлення випадків сексуального насильства та реагування на них; обґрунтуванні змісту програми тренінгових занять, спрямованої на вдосконалення професійних знань і практичних навичок фахівців.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих теоретичних положень та практичних рекомендацій при розробці навчальних програм для працівників соціальної сфери, діяльність яких направлена на надання допомоги даній категорії дівчат.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 4 додатків, списку використаних джерел із 76 найменувань. Повний обсяг роботи становить 85 сторінок, основного тексту – 50 сторінок. Робота містить 3 таблиці на сторінках основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІВЧАТ

1.1. Сутність, види та прояви сексуального насильства.

Людська сексуальність завжди викликала пильну увагу у суспільстві. Це пов’язано з тим, що вона лежить на перетині особистої свободи людини, соціального порядку та безпеки. Вона стає ареною для зіткнення уявлень про те, що є прийнятним чи неприпустимим, нормованим чи девіантним. Початок XXI століття характеризується підвищенням толерантності до різних проявів сексуальності та змінами в стереотипах сексуальної поведінки. Проте, свобода одного не повинна порушувати статеву недоторканність іншого. Виконання сексуальних потреб при викривленому сприйнятті стосунків, часто порушує закон, що може мати серйозні наслідки для особи та суспільства в цілому. Особливо небезпечними є насильницькі сексуальні злочини. Вони не лише принижують людську гідність жертв, а й загрожують їхньому життю, здоров’ю та нормальному розвитку. Причому цей аспект впливає не лише на неповнолітніх, а й наслідки сексуального насильства можуть бути досить травматичними навіть для дорослих.

Саме тому, визначення сутності сексуального насильства посідає окреме місце в українських та зарубіжних наукових дослідженнях. Її складність зумовлена тим, що сексуальне насильство розглядається одночасно як форма протиправної поведінки, соціальна проблема та прояв порушення прав людини. Відповідно, представники різних наукових галузей акцентують увагу на різних характеристиках цього явища. Крім того, у міжнародній практиці сексуальне насильство розглядається ще не просто як фізичний злочин, а як акт влади, контролю та приниження, спрямований на порушення недоторканості людини.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), сексуальне насильство – це будь-який сексуальний акт, спроба вчинити сексуальний акт, небажані сексуальні зауваження чи залицяння, або дії, спрямовані проти сексуальності людини з використанням примусу, з боку будь-

якої особи незалежно від її стосунків із постраждалою особою та в будь-яких умовах, включаючи дім і роботу, але не обмежуючись ними [12].

За оцінками, проведеними у 2023 році Міжвідомчою робочою групою ООН з питань оцінки та даних щодо насильства над жінками, у світі майже кожна третя (32%) жінка зазнавала фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера або сексуального насильства з боку не партнера, або обох. У світі 8% жінок старше 15 років (263 мільйони) зазнавали сексуального насильства з боку когось, крім партнера, принаймні один раз у житті [12].

Отже, проблема існує. Проблема прихованого характеру, складна і багатогранна. Науковці, Т. В. Журавель та О.М. Коваленко, одноголосно стверджують, що в Україні сексуальне насильство, як і домашнє насильство загалом, особливо загострилось після повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України [17, 20].

«Війна не лише призводить до страждань, але й змінює соціальну поведінку», – зауважила начальниця Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу генпрокурора Ю.А. Усенко. Експертка також зазначила, що: «Україні варто готуватися до того, що тенденції зростання девіантної поведінки триватимуть і після закінчення війни» [11].

ВООЗ визначає сексуальне насильство щодо дитини, як залучення дитини до сексуальної активності, яку вона повністю не розуміє, щодо якої не здатна надати усвідомлену згоду або до якої не є готовою з огляду на свій рівень розвитку. При цьому насильницькі дії можуть здійснювати як дорослі, так і старші діти, які перебувають щодо постраждалої дитини у позиції відповідальності або влади [12]. Визначальними характеристиками сексуального насильства є не лише характер конкретної сексуальної дії, а й вікова, психологічна та соціальна нерівність між кривдником і постраждалою особою.

Проблему сексуального насильства українській науковій літературі досліджували з позицій психології, соціальної роботи, медицини та кримінології. Нами досліджено праці таких науковців, як О.О.Кочемировська, О.В. Беспалько, Т.В. Журавель, Ю.М. Шевченко, Л.С.Процик, О.В. Барабаш,

О.Г. Карагодіна, Ж.В. Петрочко, Н.М. Левченко, Т.С.Коваленко, С.В.Романцова, О.І. Харитонова та ін. Переглядаючи першоджерела цих науковців стає зрозуміло, що підходи до визначення поняття «сексуальне насильство» відрізняються. Спільним є теза про те, що сексуальне насильство – залучення особи до небажаної або такої, що не відповідає її віку та рівню розвитку, сексуальної взаємодії, що порушує права людини та завдає незворотної шкоди.

В українському законодавстві сексуальне насильство має декілька взаємопов'язаних визначень. Так, Кримінальний кодекс України трактує сексуальне насильство як вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи [27]. Тоді, як Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає сексуальне насильство як форму домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності. [40].

Законом України «Про охорону дитинства», який є базовим у захисті прав дітей, сексуальне насильство відноситься до форм жорстокого поводження та передбачає систему державного захисту дітей від таких проявів [44]. Прийняття цього закону засвідчує обов'язок держави забезпечувати захист дітей від усіх форм насильства та інших проявів жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство та експлуатацію. Так, як основною концепцією захисту прав дитини є забезпечення її безпеки, гідності та найкращих інтересів, то у контексті соціальної роботи доцільно розглядати сексуальне насильство не тільки як кримінальне правопорушення, а і як соціальну проблему. Вона порушує фундаментальні права дитини, негативно впливає на її фізичний та психічний розвиток і може призводити до довготривалих проблем.

Погоджуємося з психологічним підходом визначення сутності сексуального насильства у працях Л. С. Процик. Дослідниця розглядає сексуальне насильство щодо дітей як явище соціальної деструкції та аналізує його психологічний зміст у взаємозв'язку із соціальними й правовими механізмами захисту людини [47, 48]. У цьому підході є розуміння сексуального насильства не тільки як конкретної дії кривдника, а як травматичного досвіду, який порушує психологічний розвиток особистості.

О. М. Гумін, С. В. Романцова, Л. І. Сопільник та О.І. Харитонова досліджували це поняття у контексті кримінології. Вони розглядали сексуальне насильство не лише як окрему категорію кримінальних правопорушень, а як суспільно небезпечне явище, яке характеризується специфічними механізмами вчинення, високим рівнем латентності та особливою вразливістю потерпілих [15].

Більш розгорнуте визначення сексуального насильства представлено у наукових дослідженнях С.В. Романцової. Вони присвячені запобіганню сексуальному насильству щодо дітей в Україні. У них сексуальне насильство пропонується розуміти як протиправне використання дитини для задоволення сексуальних потреб кривдника, яке заподіює шкоду фізичному та психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає подальшій соціалізації постраждалої дитини [51, 52]. Такий підхід є особливо значущим для соціальної роботи. Оскільки виходить за межі суто юридичної оцінки діяння та акцентує увагу на наслідках для соціального розвитку дитини. Він засвідчує той факт, що сексуальні дії дорослого щодо дитини є неприпустимими незалежно від того, чи чинила дитина опір.

За даними сучасних міжнародних досліджень, сексуальне насильство в дитинстві має значний масштаб. За оцінками ЮНІСЕФ, понад 370 мільйонів дівчат і жінок, які живуть сьогодні, пережили зґвалтування або сексуальне насильство до досягнення 18-річного віку. Якщо враховувати також безконтактні форми сексуального насильства, зокрема онлайн та вербальне насильство, кількість постраждалих дівчат і жінок сягає приблизно 650 мільйонів [32]. Ці

дані свідчать про особливу вразливість дівчат до сексуального насильства та актуальності розроблення дієвих механізмів його попередження і подолання.

Щодо того, де трапляються випадки сексуального насильства та хто його здійснює, як більшість вважає, що здійснюють його незнайомці пізно ввечері на темній вулиці. То за опитуванням U-Report Ukraine, найчастіше це траплялось у громадському транспорті (31,7%), у барі та клубі (30,7%) та на навчанні (13,6%). Щодо того, хто ж все-таки здійснював акти сексуального насильства: 65,8% – незнайомі люди і 28,6% – друзі, знайомі і родичі [1].

Ці дані очевидно доводять, що в Україні існує проблема сексуального насильства, але поки про неї мало хто говорить. Якщо брати до уваги ще можливість віктимблеймінгу, то деякі і бояться про це говорити. Під поняттям «віктимблеймінг», або звинувачення жертви слід розуміти повне або часткове перекладання відповідальності за злочин на постраждалу. Це ствердження того, що саме її дії, так звана віктимна поведінка, призвели до цього злочину.

Одну з головних причин поширеності цього способу реагувати на злочин визначили фахівці з університету Південного Коннектикуту: «Люди обвинувачують жертву, щоб дистанціюватися від неприємного випадку, ствердити цим власну невразливість. Упосліджуючи постраждалих, ми окреслюємо їхню відмінність: «Я не схожа на неї, чиню інакше, отже, зі мною такого не станеться»» [1]. Інакше кажучи, обвинувачення жертви – це хибний спосіб захистити власну психіку від болісного усвідомлення непередбачуваності життя і непевності майбутнього.

Сексуальне насильство може набувати різних форм, залежно від способу вчинення, наявності або відсутності фізичного контакту, середовища вчинення та способу впливу. Саме тому його класифікація має важливе значення для своєчасного виявлення випадків насильства та визначення напрямів соціальної роботи.

У науковій літературі та нормативно-правових документах не існує єдиної універсальної класифікації видів і форм сексуального насильства. Різні автори використовують різні критерії його систематизації.

На основі проведеного нами аналізу, ми виділили фізичне (контактне) та безконтактне сексуальне насильство. Фізичне передбачає небажані сексуальні дотики, примушування до сексуальних дій, зґвалтування та інші насильницькі дії сексуального характеру. Безконтактне насильство може проявлятися у демонстрації статевих органів або матеріалів сексуального характеру, примушуванні до оголення, спостереженні з сексуальною метою, сексуалізованих висловлюваннях та інших діях, які не передбачають безпосереднього фізичного контакту. Такі прояви можуть бути менш помітними для оточення, однак здатні спричиняти значний психологічний дискомфорт і травматичні переживання.

Окремим видом є психологічне та маніпулятивне сексуальне насильство**,** яке може проявлятись через залякування, погрози, шантаж, обман, формування почуття провини або використання емоційної чи матеріальної залежності особи. Широкого поширення набуває грумінг – поступове встановлення довіри та емоційної близькості з метою її подальшої сексуальної експлуатації. Кривдник може використовувати подарунки, особливу увагу, компліменти для поступового порушення особистих меж жертви.

У час інформаційних та цифрових технологій варто виділити таку форму сексуального насильства, як онлайн-насильство. Воно поширюється у соціальних мережах, месенджерах та інших засобах спілкування. Українська дослідниця О.О. Байдарова розглядає сексуальне насильство над дітьми в інтернеті як актуальний цифровий виклик [3]. Його проявами є сексуалізоване листування, надсилання небажаних матеріалів сексуального характеру, схиляння або примушування до створення інтимних фото чи відео, погрози їх поширенням, онлайн-грумінг та сексуальна експлуатація. Часто проявляється у формі залучення дівчат до створення матеріалів сексуального характеру**.** Особливу небезпеку становить подальше поширення створених матеріалів у цифровому середовищі.

За місцем вчинення, сексуальне насильство може бути в сім'ї, у колі «друзів», в освітньому середовищі, у громадських місцях та онлайн**.** Складними

для виявлення є випадки, коли кривдником є близька для дівчини людина – родич, знайомий, педагог, тренер чи інша особа, від якої вона залежить. У таких ситуаціях страх, залежність, почуття провини та побоювання не отримати підтримки можуть перешкоджати своєчасному повідомленню про насильство.

За результатами проведеного нами дослідження наукових матеріалів та законодавчої бази можна стверджувати, що для кваліфікації будь-якої дії як сексуальне насильство є відсутність добровільної згоди. Сексуальне насильство має різноманітні форми, а його прояви можуть бути як очевидними, так і прихованими.

1.2. Специфіка, вікові та гендерні особливості постраждалих від сексуального насильства.

Сексуальне насильство належить до найбільш травматичних видів протиправних дій, оскільки має вплив на фізичний, психоемоційний та соціальний стан постраждалих. Специфіка сексуального насильства відносно дівчат, як неповнолітніх, так і молодих жінок, є одною з найбільш чутливих проблем у соціальній роботі. Тут перетинаються вікова вразливість, гендерна нерівність та особливості психофізичного розвитку. В доповнення до цього йде соціальне середовище, у якому сексуальне насильство виправдовується та сприймається як «природна» поведінка. А це знімає відповідальність із кривдника та перекладає її на постраждалу особу. Цей процес проявляється у критиці постраждалої за її поведінку, зовнішній вигляд, вживання алкоголю або недостатньому опору. Це все супроводжується бар'єрами у зверненні про допомогу та блокуванні процесу відновлення після пережитої травми. Крім того, через некоректну та некомпетентну роботу правоохоронних органів, медичних працівників та інших фахівців, що здійснюють допити, проявляють сумніви в правдивості свідчень – такими діями завдають шкоди, створюючи повторне переживання, так звану вторинну травматизацію. І як результат,

виникає недовіра до правоохоронної та медико-соціальної систем, страх перед бюрократією, сумніви у захисті, побоювання стикнутися з упередженнями.

Звертаючи увагу на специфіку сексуального насильства щодо дівчат, варто відзначити те, що його наслідки та особливості переживання значною мірою залежать від віку постраждалої. Міжнародні організації ЮНІСЕФ та ВООЗ досліджуючи це питання публікують свої доведення, зокрема те, що дівчата різних вікових категорій мають різний рівень психологічного, емоційного та соціального розвитку, різні можливості для звернення по допомогу та захисту своїх прав [65, 12]. Тому соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства не може бути однаковою для всіх, а потребує врахування індивідуальних та вікових особливостей.

У ранньому віці діти ще не здатні зрозуміти подію чи висловити її словами, тому головною мовою травми стає поведінка та гра. Дівчатка дошкільного віку часто програють пережиті сценарії за допомогою іграшок або демонструють нехарактерну для їхнього віку сексуальну обізнаність. У цей період різко проявляється регрес у розвитку: може повертатися енурез, дитина знову починає смоктати пальці, стає більш плаксивою або цілковито залежною від батьків. Часто виникають специфічні порушення сну, нічні жахи та страхи: боязнь залишатися в кімнаті наодинці чи страх перед певними людьми. Оскільки базові механізми захисту ще не сформовані, насильство сприймається як катастрофа всієї системи безпеки, де все навколо раптово стає ворожим [48].

У молодшому шкільному віці дівчатка вже розуміють різницю між добром і злом, проте вони схильні перекладати провину за те, що сталося, на самих себе. Вони часто бояться зізнатися через страх покарання, сором або погрози кривдника, тому носять цей тягар у собі. Травма в цей період найчастіше трансформується у соматичні симптоми: дитину починають мучити хронічні болі в животі, головні болі або нудота, які не мають медичного підґрунтя. Змінюється і поведінка серед однолітків: дівчинка може різко замкнутися в собі, уникати спілкування, демонструвати зниження успішності в школі чи ставати надмірно тривожною і настороженою [48].

Підлітковий вік є найбільш вразливим періодом, оскільки він співпадає з періодом гормональних і психологічних змін організму. Дівчата-підлітки зазвичай глибоко внутрішньо переносять травму, що призводить до руйнівних наслідків для ментального здоров'я. Вони частіше за інших вдаються до самопошкодження, починають вживати алкоголь чи інші психотропні речовини, як спосіб заглушити біль. Нерідко проявляються розлади харчової поведінки, такі як анорексія чи булімія, які підсвідомо виступають відчайдушною спробою взяти під контроль власне тіло, що було травмоване та зняти стрес. У дівчат-підлітків різко зростає ризик депресії, соціальної ізоляції та суїцидальних нахилів, а саме поняття інтимності та довіри до світу виявляється надовго зруйнованим [48].

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що незалежно від віку, травма сексуального насильства вимагає глибокого розуміння того, що дитина чи молода дівчина не здатна впоратися з нею самостійно.

Крім вікових аспектів, важливу роль у розумінні проблеми сексуального насильства над дівчатами відіграють і гендерні особливості. Вони пояснюють, чому дівчата стають жертвами набагато частіше та з якими специфічними викликами вони стикаються після пережитого. Згідно визначення ЮНІСЕФ, під поняттям «гендерно зумовлене сексуальне насильство» розуміється будь-яка сексуальна дія або посягання, вчинене проти волі людини без її добровільної згоди, яке базується на гендерній нерівності або спричинене статтю чи гендерною ідентичністю особи [65].

На основі цього виду насильства виникає підвищена вразливість серед дівчат. У суспільстві досі існують негласні стереотипи щодо «слабкої статі», покірності або другорядної ролі жінок. Через це дівчата частіше, ніж хлопчики, стають жертвами примусів, маніпуляцій або насильства з позиції сили. Досі існують певні очікування щодо того, як дівчина має виглядати, поводитися, спілкуватися з чоловіками, а також проявляти свою сексуальність. Такі уявлення створюють хибне переконання, що поведінка дівчини може слугувати причиною або виправданням сексуального насильства. Проте жодна форма одягу,

поведінки та згода на спілкування не можуть виправдати насильство і не можуть перекладати відповідальність за нього на постраждалу особу.

Згідно аналітичної довідки ООН, аналіз показників свідчить про значне поширення інцидентів сексуального насильства в Україні й демонструє тенденцію до їх зростання. Майже 80% із випадків насильства було звернення від жінок, а переважна більшість жертв постраждала від повторних випадків насильства з боку своїх колишніх або теперішніх інтимних партнерів. А повномасштабна війна в Україні тільки загострила проблеми з насильством за гендерною ознакою, збільшивши кількість таких випадків. Жінки та дівчата піддаються підвищеному ризику сексуального насильства на пунктах пропуску в'їзду-виїзду та через присутність військових у окремих районах [2].

Сексуальне насильство щодо жінок ілюструє нерівність у розподілі влади між статями, яке історично сформувалося, призвівши до домінування чоловіків над жінками та дискримінації. Це насильство заважає всебічному поліпшенню становища жінок і є одним з основних соціальних механізмів, за допомогою яких жінок змушують займати підпорядковане становище порівняно з чоловіками. У цьому контексті наукова література, зокрема відома праця «Синдром побитої жінки» американської дослідниці Ленор Уокер [73], виокремлює групи жінок, які перебувають у зоні підвищеного ризику й зазнають насильства через особливі соціальні, економічні або особистісні обставини, а саме:

- дівчата із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах через зловживання батьками алкоголю, низький рівень доходів, домашнє насильство та інші чинники;

- діти-сироти, позбавлені батьківського піклування та вихованки інституційних закладів;

- дівчата з інвалідністю та ментальними чи когнітивними порушеннями, що можуть до кінця не усвідомлювати протиправні дії або мати низький рівень сексуальної освіти;

- внутрішньо переміщені особи та дівчата в умовах воєнних дій;

- дівчата-підлітки з девіантною поведінкою, що утікають з дому, вживають алкоголь і наркотики, дівчата, які шукають самоствердження або емоційної підтримки в соціальних мережах;

- дівчата з низьким рівнем сексуальної освіти.

На сьогоднішній день соціальна робота кидає виклик патріархальним цінностям, які допускають насильницьку поведінку. Саме тому організовуються освітні кампанії, тренінги та групи підтримки, спрямовані на запобігання сексуальному насильству. Такі заходи підвищують обізнаність населення про проблему насильства. А це сприяє зменшенню стигматизації постраждалих і формуванню належного суспільного ставлення до цієї проблеми.

Перед соціальними працівниками стоять завдання у попередженні сексуального насильства, визначення потреб осіб, які вже зазнали насильства або перебувають у зоні ризику, формування ефективної системи підтримки. При цьому необхідно враховувати обставини кожного конкретного випадку та фактори, які можуть підвищувати вразливість дівчини до насильства. Соціальні працівники також є першими у наданні кризової (екстреної) допомоги постраждалим. Вона включає психологічну підтримку для стабілізації емоційного стану, зменшення стресу та створення безпечного середовища. Такий вид підтримки особливо важливий на початкових етапах роботи з дівчатами, які зазнали насильства.

1.3. Наслідки сексуального насильства для дівчат.

Згідно з новим глобальним аналізом Інституту метрик і оцінки здоров’я (IHME, США), який охопив дані з 204 країн за період із 1990 по 2023 рік, майже 19% жінок і майже 15% чоловіків у світі зазнавали сексуального насильства до

досягнення повноліття. Іншими словами, з цим досвідом стикається майже кожна п’ята жінка та кожен сьомий чоловік у світі. Рівень сексуального насильства в дитинстві виявився найвищим у Південній Азії (для дівчат/жінок) та в країнах Африки на південь від Сахари (для хлопців/чоловіків). Це дослідження стало однією з наймасштабніших спроб оцінити поширеність сексуального насильства над дітьми у світі. Науковці визначили сексуальне насильство як ситуації, коли дитину до 18 років змушували фізично або примушували психологічно до небажаного сексуального контакту. Це були статеві акти, пестощі, інші дотики інтимного характеру. Дослідження також вказує, що насильство часто відбувається у дуже ранньому віці. Понад 40% жінок, які пережили сексуальне насильство, зазнали його до 16 років, а майже 8% – до 12 років [12].

Докторка Еммануела Гакіду, професорка Інституту метрик і оцінки здоров’я (IHME) в США та одна з провідних авторок дослідження, наголосила, що настільки високий рівень сексуального насильства у дітей – це серйозний сигнал небезпеки. Вона підкреслила, що уряди всіх країн повинні негайно вдосконалити закони, політики й підготовку фахівців, які працюють із такими постраждалими особами. Найчастіше причиною сексуального насильства є бажання кривдника задовольнити свої сексуальні потреби за будь-яку ціну та його намагання мати владу і контроль над жертвою [12].

Сексуальне насильство залишає глибокий слід у житті постраждалої людини. Подібна травма має довгострокові наслідки як для конкретної постраждалої особи, так і для усього суспільства загалом. Суспільними наслідками є руйнування родин та соціальних зв’язків, закріплення на деякий час сексуального насильства як «норми», навіть після завершення конфлікту. А це, у свою чергу, має вплив на психічне та емоційне благополуччя майбутніх поколінь. Щоб подолати руйнівний вплив травми сексуального насильства на наступні покоління, надзвичайно важливо надати підтримку та психологічну допомогу дівчатам, які пережили подібний досвід.

Характер та інтенсивність наслідків сексуального насильства залежать від обставин пережитого, віку, наявності підтримки та інших чинників. Не всі постраждалі дівчата та жінки мають однакові наслідки. Шляхом узагальнення різних проявів наслідків їх умовно можна сформувати у десять груп відповідно до таблиці (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні групи наслідків сексуального насильства для дівчат

№ з.п.	Група наслідків	Основні прояви
1.	Психологічно-емоційні	Страх, тривожність,зниження самооцінки, емоційне виснаження, сором,почуття провини, гнів
1.	Фізичні	Травми, біль, синці, порушення сну, хронічна втома
2.	Психічне здоров'я	Депресія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), панічні атаки, нав'язливі спогади, нічні жахіття
3.	Сексуальні та репродуктивні	Інфекції, що передаються статевим шляхом, небажана вагітність, біль під час інтимної близькості, страх сексуальних контактів
4.	Соціальні	Ізоляція, віддалення від друзів, труднощі у спілкуванні, страх осуду, стигматизація
5.	Міжособистісні	Втрата довіри до інших, труднощі у стосунках, страх близькості, проблеми з особистими кордонами
6.	Когнітивні	Проблеми з пам'яттю, концентрацією уваги, нав'язливі думки
7.	Поведінкові	Уникнення певних людей або місць, замкнутість, зміни звичайних звичок, девіантна поведінка, тяги до флірту, поведінки, що провокує секс
8.	Навчальні та професійні	Зниження успішності, труднощі з концентрацією, зниження працездатності, пропуски навчання або роботи

Продовження таблиці 1.1.

№ з.п.	Група наслідків	Основні прояви
9.	Економічні	Витрати на лікування та психологічну допомогу, втрата стабільного доходу, фінансова залежність, у тому числі і від кривдника

Надзвичайно складними випробуванням для постраждалих від сексуального насильства є розповідати про те, що сталося. І перш за все, це через відчуття страху. Молода дівчина чи особливо дитина вірить усьому, що обіцяє зробити кривдник (погрози вигнати з дому, скривдить когось із рідних чи друзів, уб'є когось з рідних і т.д.).

Відома американська психіатриня та дослідниця психотравми Джудіт Герман [68] наголошує, що дуже важливо розглядати наслідки сексуального насильства, пережитого дівчиною, враховуючи її вікові особливості. У різні періоди життя реакція на подібну психологічну травму може проявлятися по-різному. Найбільш загальними симптомами, залежно від віку, є:

- до 3 років – страхи, сплутаність почуттів, порушення сну, втрата апетиту, в поведінці відзначаються агресія, страх перед чужими людьми, потяг до сексуальних ігор;

- для дошкільнят – тривога, боязкість, сплутаність почуттів, почуття провини, сорому, огиди, почуття безпорадності, зіпсованості; в поведінці відзначаються регресія, відстороненість, агресія, сексуальні ігри, мастурбація;

- для молодшого шкільного віку – амбівалентні почуття стосовно дорослих, труднощі у визначенні сімейних ролей, страх, почуття сорому, огиди, зіпсованості, недовіри до всього; в поведінці відзначаються відстороненість від людей, порушення сну, апетиту, агресивна поведінка, відчуття «брудного тіла», мовчазність або несподівана балакучість, сексуальні дії з іншими дітьми;

- для 9-13 років – те ж, що й для молодшого шкільного віку, а також депресія, почуття втрати відчуттів; у поведінці відзначаються ізоляція, намагання маніпулювати іншими дітьми з метою отримання сексуального задоволення, суперечлива поведінка;

- для підлітків 13-18 років – відраза, сором, провина, недовіра, амбівалентні почуття по відношенню до дорослих, сексуальні порушення, несформованість соціальних ролей і своєї ролі в родині, почуття власної непотрібності; в поведінці відзначаються спроби суїциду, втечі з дому, агресивна поведінка, уникнення

тілесної та емоційної інтимності, непослідовність і суперечливість поведінки [68].

За тривалістю проявів та часом їх виникнення, наслідки сексуального насильства умовно можна поділити на довготривалі і короткочасні. Короткочасні наслідки – реакції, які виникають одразу або в перші дні й тижні після пережитого насильства. Наприклад, страх, шок, фізичний біль, порушення сну та гостра стресова реакція. Довготривалі наслідки – проблеми зі здоров'ям і функціонуванням, які можуть зберігатися місяцями або роками. Наприклад, ПТСР, депресія, хронічний біль або труднощі у стосунках. Межа між ними є динамічною, адже без належного втручання з часом короткочасні наслідки переходять у тривалі симптоми.

Такий поділ та динаміка допомагають зрозуміти, як сексуальне насильство впливає на дівчат від перших реакцій до можливих тривалих змін у майбутньому. І за належної підтримки постраждала особа може відновитися, а симптоми – зменшитися або зникнути.

Висновки до першого розділу

У першому розділі магістерської роботи здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми сексуального насильства щодо дівчат. Нами досліджено вітчизняні і зарубіжні наукові праці, міжнародні та українські нормативно-правові документи.

Представлено чітке визначення сутності поняття «сексуальне насильство» з позицій психології, соціальної роботи та кримінології. На основі аналізу нормативно-правових документів встановлено, що сексуальне насильство є багатовимірним явищем, яке охоплює протиправні дії сексуального характеру, порушення статевої свободи та недоторканості, а також різні форми сексуальної експлуатації. Особливого значення набуває проблема сексуального насильства

щодо дітей. Оскільки воно порушує їхні права, загрожує фізичному й психологічному благополуччю та негативно впливає на подальший розвиток.

Систематизовано основні види та прояви сексуального насильства щодо дівчат. За результатами теоретичного аналізу виокремлено контактні й безконтактні форми сексуального насильства. Окрему увагу приділено специфічним особливостям сексуального насильства відносно дівчат, що включають вікові та гендерні вразливості. Визначено, що характер переживань і можливі прояви травматичного досвіду залежать від віку, рівня розвитку, залежності від дорослих і наявності підтримки. Досліджено, що сексуальне насильство щодо жінок ілюструє нерівність у розподілі влади між статями, яке історично сформувалося, призвівши до домінування чоловіків над жінками та дискримінації.

Встановлено, що насильство може відбуватися в сім'ї, серед знайомих, в освітніх закладах, громадських місцях та інтернет-просторі. При цьому кривдником може бути як незнайома, так і близька людина.

За результатами аналізу наукових джерел систематизовано наслідки сексуального насильства. Встановлено, що вони можуть проявлятися окремо або поєднуватися, впливаючи на різні сфери життя постраждалої. А звинувачення постраждалої, стигматизація, страх осуду та недовіра до оточення можуть перешкоджати повідомленню про насильство. Проведений теоретичний аналіз дає підстави розглядати сексуальне насильство щодо дівчат як соціальну проблему, що потребує подальшого дослідження.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІВЧАТ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Нормативно-правова база та інституційні засади захисту дівчат від сексуального насильства.

Нормативно-правова база міжнародної та національної системи захисту дівчат та неповнолітніх осіб від сексуального насильства функціонує у чотирьох напрямах: захист прав дитини, протидія домашньому насильству, протидія гендерно зумовленому насильству (ГЗН) та реагування на сексуальне насильство, пов'язане з збройним конфліктом (СНПК).

Одним із базових міжнародних документів досліджуваного питання є Конвенція Ради Європи про запобігання насильства щодо жінок і домашнього насильства та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція). Вона здійснила революцію в міжнародній та національній кримінальній правозахисній системах, змістивши фокус із наявності фізичного опору жертви на відсутність добровільної згоди. Вона є основою для організації соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства.

Україна зробила крок у перед щодо захисту прав осіб, що зазнали сексуального насильства, ратифікувавши Стамбульську конвенцію. Завдяки цьому відбулося інтегрування міжнародних стандартів у національне законодавство. Зокрема включено криміналізацію психологічного насильства, кіберпереслідування та сексуальні домаганні із використанням цифрових технологій. У цій конвенції конкретизовано поняття сексуального насильства й передбачено кримінальну та адміністративну відповідальність за його вчинення. Вона визнає гендерно зумовлене насильство щодо жінок як насильство, спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою та визнає його злочином проти суспільства, переводячи з приватної площини на державний рівень. Даний документ реалізовується за чотирма принципами:

- запобігання – зміна стереотипів, руйнування культури мовчання, підвищення обізнаності суспільства;

- захист – створення спеціалізованих сервісів – притулків, гарячих ліній, центрів кризової допомоги для осіб, які постраждали від сексуального насильства тощо;

- переслідування – належне розслідування злочинів, притягнення винних до відповідальності та заборона обов'язкового примирення сторін у справах про насильство;

- скоординована політика – співпраця державних органів, поліції, медичних установ та громадських організацій [25].

Якщо Стамбульська конвенція розглядає сексуальне насильство через призму гендерного насильства та концепції згоди, то Конвенція ООН про права дитини розглядає сексуальне насильство щодо дітей як серйозне порушення основних прав дитини на життя, розвиток, гідність і недоторканність. Вона зобов’язує держави-підписниці не лише криміналізувати такі злочини насильницького характеру, але й забезпечити комплексну допомогу постраждалих дітей. Зокрема стаття 34 зобов’язує країни захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального зловживання, у тому числі від залучення їх до незаконної сексуальної діяльності, проституції чи порнографії [23].

У 2007 році прийнято унікальний міжнародний правовий документ, який став першим міжнародним договором, що охоплює всі можливі види сексуальних злочинів проти дітей, включаючи ті, що вчиняються вдома або в сім’ї, а також у цифровому середовищі – Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, так звана – Лансаротська конвенція. Вона ставить перед державами вимогу забезпечити криміналізацію всіх форм сексуальних злочинів проти дітей, таких як сексуальні домагання, грумінг (залучення дітей до сексуальних дій через інтернет), виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії, а також примус до проституції. Особливий акцент робить на проведенні допитів дітей, які стали жертвами насильства. Наголошує на тому, що допити дітей повинні здійснюватися тільки підготовленими фахівцями у спеціальних приміщеннях:

«Зелених кімнатах», Барнахусах. Головний принцип моделі Барнахус полягає тому, щоб дитина, яка стала жертвою сексуального чи фізичного насильства не ходила по різних інстанціях і багаторазово переповідала травматичну історію, а усі необхідні фахівці збиралися в одному дружньому до дитини місці, що у свою чергу мінімізує повторну травматизацію. Лансаторська конвенція визначає обов'язковість проведення інформаційно-просвітницьких заходів. Такі заходи направлені на навчання дітей правилам безпечної поведінки, особливо в інтернет-просторі та підвищення їхньої обізнаності щодо ризиків сексуального насильства [24].

Захист дівчат від сексуального насильства через поєднання гендерно чутливого підходу розглядає Національний план дій із виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека.» на період до 2030 року. Основна увага у цьому документі приділяється запобіганню сексуальному насильству в умовах воєнних дій і торгівлі людьми. Ним передбачається розширення мережі спеціалізованих центрів допомоги, де дівчата змогли б безкоштовно отримати першу медичну допомогу та за потреби довготривалу підтримку. Окрему увагу приділено потребі у реалізації інформаційно-просвітницьких заходів у навчальних закладах щодо роз'яснення особистих кордонів та ризиків насильства в інтернеті [41].

Прийняття та ратифікація міжнародних документів в Україні автоматично призвела до зміни національного законодавства досліджуваної нами сфери. Зокрема, нормативно-правова база захисту дівчат від сексуального насильства представлене такими нормативно-правовими документами:

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;

- Закон України «Про охорону дитинства»;

- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

- Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій»;

- Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси України.

У чинному Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено організаційно-правові засади цього процесу, а також напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Цей документ покликаний забезпечити захист прав та інтересів осіб, які стали жертвами насильства. Водночас у ньому відсутнє нормативне визначення поняття «жертва насильства», хоча цей термін активно використовується у міжнародно-правових актах. Натомість в законі застосовується термін «особа, яка постраждала від домашнього насильства» (постраждала особа). Це поняття охоплює всіх осіб, які зазнали домашнього насильства в будь-якій його формі: психологічній, фізичній, сексуальній та економічній. Даним законом закріплено функції суб'єктів у сфері протидії насильству та спеціалізованих служб підтримки, таких як притулки, кризові кімнати, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги та національні «гарячі лінії» [40].

Ще один Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» направлений на протидію дискримінації за гендерною ознакою та захист жінок у всіх сферах суспільства. Він чітко визначає сексуальні домагання, як будь-які небажані вербальні, невербальні чи фізичні дії сексуального характеру, що ображають або принижують людину. Цей документ зобов'язує організації створювати умови, за яких працівниці чи здобувачки освіти можуть повідомити про факти насильства без ризику звільнення чи переслідування [39].

Кримінальний та кримінально процесуальний кодекси України визначають склад злочинів сексуального характеру та відповідальність за їх вчинення, описують процедуру розслідування, дають чітке визначення діям сексуального характеру та визначають процедуру спеціальних заходів забезпечення безпеки постраждалим особам. Зазначається, що для дівчат необхідною умовою застосовується процедура допиту у спеціально обладнаних приміщеннях за участю психолога чи педагога. Розгляд справ про сексуальні злочини за

рішенням суду може здійснюватися у закритому судовому засіданні для запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя потерпілої [27, 28].

Досліджуючи кримінально-процесуальний кодекс, який описує алгоритм дій від набуття статусу потерпілої до обвинувального акту, ми дійшли висновку, що в Україні не існує єдиного відпрацьованого механізму співпраці всіх компетентних органів. Це призводить до накладання додаткового тягаря на постраждалу, яка і так знаходиться в стресі. Так, при проведенні слідчих дій, поліція може зробити направлення до суду, клопотання про призначення судово-медичної експертизи, але всі бюрократичні процедури займають багато часу – такого цінного в питанні допомоги.

У зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України, особливої уваги заслуговує закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій». Його положення посилюють увагу захисту дівчат, які через свій вік і вразливість потребують гарантій безпеки, медичної, психологічної, соціальної та правової допомоги. Закон передбачає механізми визнання статусу постраждалої особи, доступу до відповідних послуг і невідкладних проміжних репарацій. Він сприяє відновленню порушених прав і забезпеченню належного ставлення до постраждалих.

Окрему увагу у законодавстві України слід приділити постанові Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 року, яка затверджує Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Адже саме цей підзаконний акт детально регламентує, як саме державні органи, служби та організації мають реагувати на випадки сексуального насильства та взаємодіяти між собою.

До суб'єктів у сфері запобігання та протидії насильству, згідно цієї постанови належать:

а) служби у справах дітей;

б) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;

в) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти;

г) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;

ґ) центри з надання безоплатної правової допомоги;

д) суди;

е) прокуратура;

є) уповноважені органи з питань пробації;

ж) громадські організації [42].

Ці інституційні установи захисту дівчат від сексуального насильства охоплюють систему державних органів та громадських організацій, діяльність яких направлена на попередження насильства, захист постраждалих, надання їм допомоги і притягнення винних осіб до відповідальності**.** Оскільки захист постраждалої особи та надання їй підтримки є першочерговим завданням, то міжвідомча взаємодія відіграє не аби яку роль у цьому процесі.

Координуючими органами протидії, попередження сексуального насильства та надання допомоги особам, які постраждали є служби у справах дітей (якщо постраждалим до 18 років) та органи соціального захисту населення. Їхня діяльність спрямована на попередження насильства, оцінювання рівня безпеки та потреб постраждалих. Саме вони організовують соціальний супровід та забезпечують доступ до необхідних послуг.

Одними з перших, хто отримує інформацію про факти будь-якого насильства є органи Національної поліції України. Після отримання повідомлення вони першочергово забезпечують відокремлення постраждалої від кривдника та забезпечують їй безпеку. Далі проводять досудове розслідування та інші процесуальні дії згідно чинного законодавства.

Для забезпечення правової підтримки постраждалих в Україні активно функціонує система безоплатної правничої допомоги. Її представники працюють майже у кожній громаді та надають онлайн консультації. Ними

забезпечуються безоплатні юридичні послуги, у тому числі і призначення адвоката для представництва інтересів у суді та перед іншими установами.

Для забезпечення психологічної та соціальної підтримки постраждалих осіб функціонують центри соціальних служб, психологічної допомоги, надання соціальних послуг тощо. Їхня робота орієнтована на індивідуальні потреби кожної конкретної особи, подолання наслідків травматичного досвіду та відновлення.

Окреме місце у системі надання допомоги та підтримки постраждалим особам, які зазнали сексуального насильства, посідають спеціалізовані служби підтримки. До них належать: притулки для постраждалих осіб, денні центри соціально-психологічної допомоги та «кризові кімнати». Діяльність цих служб спрямована на забезпечення невідкладного захисту, створення безпечного середовища, подолання наслідків насильства та відновлення постраждалих. Спеціалізовані служби підтримки забезпечують постраждалим особам можливість тимчасового безпечного проживання у випадках, коли існує загроза їхньому життю чи здоров'ю або вони потребують термінового переміщення з небезпечного середовища. Вони надають не лише житло, а й соціальну підтримку. Їхні фахівці здійснюють оцінювання потреб, соціально-психологічне консультування, допомогу у відновленні документів, сприяння в отриманні медичної допомоги, організацію юридичного супроводу. Це є безпечним місцем для дівчини після виявлення факту насильства, поки фахівці організовують необхідну допомогу.

У разі випадку насильства, менш травматичним кроком для отримання допомоги постраждалим від сексуального насильства є звернення на спеціалізовані гарячі лінії підтримки. По телефону не потрібно називати своє справжнє ім'я чи надавати документи, що гарантує повну анонімність. А фахівці «гарячих ліній» надають підтримку, не ставлять запитань, які можуть викликати почуття провини. Серед таких ліній є Урядова лінія з протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі за номером 15-47 та національна «гаряча лінія» з запобігання домашньому насильству – 116 111 або 0 800 500 225.

Досліджено, що однією із складових інституційної системи, яка часто заповнює прогалини у наданні послуг державними інституціями є громадські організації. Серед найбільш активних є такі, як «Дівчата», Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» та громадська організація «Ла Страда – Україна». Їхня діяльність направлена на інформаційно-просвітницьку роботу щодо статевого виховання, безоплатний юридичний супровід дівчат і жінок, які постраждали від сексуального насильства, психологічну, медичну та юридичну допомогу особам. Працівники цих громадських організацій забезпечують роботу національних «гарячих ліній» та навчання фахівців державних установ у сфері протидії насильству.

Проведений нами аналіз нормативно-правової бази та інституційної системи захисту дівчат від сексуального насильства дає підстави стверджувати, що в Україні сформовано достатньо розгалужену систему з попередження сексуального насильства та надання допомоги постраждалим.

2.2. Зміст, форми і методи соціальної роботи з постраждалими від сексуального насильства.

Метою соціальної роботи у частині підтримки дівчат, які зазнали сексуального насильства, є забезпечення їхньої безпеки, подолання наслідків травми, відновлення особистісного потенціалу та успішна соціалізація. Працюючи з постраждалими, соціальні працівники допомагають людям усвідомити власні переживання, відновити самооцінку та знайти ресурси для подолання наслідків травми. Ефективність соціальної роботи залежить від дотримання принципів, які визначають як саме фахівець взаємодіє з постраждалою, щоб не завдати додаткової шкоди та забезпечити ефективне відновлення. Досліджуючи наукові та законодавчі джерела інформації, ми виокремили такі основні принципи соціальної роботи:

а) принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, який у роботі з неповнолітніми дівчатами передбачає, що дії фахівців повинні насамперед спрямовуватися на забезпечення безпеки, захисту прав, здоров'я та благополуччя дитини;

б) конфіденційності та захисту персональних даних, які є необхідною умовою формування довірливих відносин між соціальним працівником і постраждалою дівчиною. Будь-яка інформація про обставини сексуального насильства, стан здоров'я, сімейне становище та особисті переживання постраждалої повинні використовуватися виключно з метою організації необхідної допомоги та її захисту;

в) недопущення дискримінації та стигматизації, який передбачає, що соціальна допомога повинна надаватися всім постраждалим дівчатам незалежно від їхнього віку, соціального походження, матеріального становища, місця проживання, стану здоров'я, етнічної належності чи інших особистих характеристик;

г) індивідуальний підхід, який визначає, що кожна постраждала дівчина має власний досвід пережитого насильства, особливості психоемоційного стану, рівень соціальної підтримки та індивідуальні потреби;

д) недопущення повторної травматизації, який полягає у запобіганні діям, які можуть спричинити повторне переживання травматичного досвіду, у тому числі шляхом багаторазового опитування дівчини різними фахівцями, недоречних запитань, недовіри до її слів, звинувачень або примушування до детального відтворення обставин насильства;

е) комплексності та міжвідомчої взаємодії, який означає, що соціальна робота потребує поєднання соціальних, психологічних, медичних та правових заходів;

є) добровільності, який передбачає здійснення соціальної роботи на основі поваги до особистості постраждалої, її потреб, почуттів і права бути почутою.

При здійсненні соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства, ефективним є використання травма-орієнтованого

підходу. Він полягає у врахуванні впливу травматичного досвіду на психоемоційний стан і поведінку постраждалої особи. Такий підхід передбачає розуміння того, що поведінкові й емоційні реакції дівчини можуть бути безпосереднім наслідком пережитого насильства, а не проявом її особистісних недоліків чи небажання співпрацювати з фахівцями. Він фокусується на безпеці, повазі до автономії людини та запобіганні повторній травматизації.

Травма-орієнтований підхід визначає якість середовища та процесу допомоги: чи має постраждала можливість ставити запитання; чи пояснюють їй, що саме відбуватиметься; чи запитують згоду перед процедурами; чи обмежують зайве розкриття приватних відомостей; чи зважають на ризик помсти кривдника; чи можна відмовитися від необов'язкового етапу. Це також вимоги до підготовки фахівців, ведення документації. Цей підхід доречний тому, що уже є порушення безпеки та довіри. Повернення відчуття безпеки буде передувати всій подальшій роботі. В першу чергу, перш ніж почати опрацьовувати травматичні спогади, важливо налаштовувати контакт з постраждалою і повернути відчуття безпеки. Щоб робота була побудована на безумовній повазі до пережитого досвіду, з унеможливленням стигматизації і упереджень.

Травматична подія умовно розділяє життя постраждалої особи на «до» події та «після». Це спричиняє появу відчуття розірваності та втрати контролю над власним життям. Соціальному працівникові важливо розуміти, що після пережитого сексуального насильства дівчина може демонструвати різні реакції: замкнутість, тривожність, агресивність, недовіру до дорослих, уникнення спілкування, труднощі у встановленні контактів або відмову від отримання допомоги. Такі прояви не повинні розглядатися як перешкода для надання соціальних послуг.

Якість соціальної роботи буде тоді, коли соціальний працівник стане підтримкою для постраждалої особи, дасть простір і можливість самостійно приймати рішення, починаючи із самих простих. А його поведінка, як компетентного фахівця буде розуміючою, не контролюючою, приймаючою і не засуджуючою. Травма-орієнтований підхід змінює саму логіку взаємодії з

постраждалою: замість зосередження на обставинах пережитого насильства, основна увага приділяється потребам дівчини, її ресурсам, відновленню контролю над власним життям та формуванню умов для подальшої соціальної адаптації.

Соціальна робота з цією категорією постраждалих потребує не лише загальних знань у сфері соціальної роботи, а й спеціальних компетентностей. Фахівець повинен мати розуміння природи сексуального насильства, його наслідків та особливостей реагування на такі випадки. Проте, він не зобов'язаний перебирати на себе функції психолога, лікаря чи правоохоронних органів. Його роль полягає у виявленні соціальних потреб, організації необхідної допомоги та координації міжвідомчої взаємодії.

Соціальна робота передбачає такі форми, як індивідуальні консультації й групові заняття. Під час групових зустрічей, постраждалі мають змогу ділитися досвідом та отримувати підтримку від людей, які пережили подібні ситуації.

Першочерговою формою допомоги, яка є надзвичайно важливою на початкових етапах після пережитої травми є індивідуальна. На цьому етапі забезпечується стабілізація психоемоційного стану та відновлення почуття безпеки. Встановлення довірливого контакту та здійснення оцінки індивідуальних потреб створюють фундамент для успішного подолання наслідків пережитої травми. Соціальний працівник під час індивідуальних консультацій вчить постраждалу особу технікам саморегуляції для подолання панічних атак та гострої тривоги. Він допомагає у подоланні токсичного почуття провини, сорому, неприйняття власного тіла та негативних переконань про себе («я зламана», «я винна»).

Групова робота з постраждалими дівчатами може підключатися на другому етапі роботи, коли гострий кризовий стан дівчини вже стабілізовано через індивідуальні консультації і відновлено навички безпечної комунікації. Її метою є подолання соціальної ізоляції та стигматизації, нормалізація переживань через обмін досвідом, відновлення довіри до оточення. Усвідомлення дівчиною того,

що інші переживали подібний біль і що її реакції на травму є нормальними, створює середовище, де немає осуду, а є співчуття та підтримка.

Ці дві взаємодоповнюючі форми соціальної роботи з дівчатами, які зазнали сексуального насильства застосовуються на різних етапах роботи, але можуть доповнювати одна одну.

Водночас, однією з умов ефективної соціальної роботи є забезпечення безпеки постраждалої. Адже навіть після виявлення факту насильства ризик повторного травмування, психологічного тиску або повторного контакту з кривдником може зберігатися. Особливо, коли кривдником є член сім'ї, близький родич або людина, яка має постійний доступ до дівчини. У зв'язку з цим, соціальні працівники (за потреби спільно із службою у справах дітей) розробляють індивідуальний план безпеки постраждалої. Це індивідуально продумана послідовність дій, контактів і запасних варіантів на випадок загострення загрози. Він допомагає визначити, як отримати допомогу, куди можна перейти, з ким безпечно зв'язатися, як зберегти документи, ліки та цифрову приватність. План варто пристосовувати до кожної індивідуальної ситуації. Його варто складати з постраждалою особою. План безпеки повинен охоплювати щонайменше п'ять питань: що сигналізує про небезпеку саме у вашій ситуації; як безпечніше діяти під час загострення; де отримати допомогу; як підтримувати зв'язок, якщо його контролюють; що робити після зміни місця перебування чи умов життя.

Розроблення плану безпеки передбачає послідовне виконання декількох етапів. Перший етап – оцінювання ризиків та загроз безпеці. З'ясовується чи перебуває дівчина в безпосередній небезпеці, чи має кривдник можливість контактувати з нею, особливо коли постраждала проживає разом із кривдником або залежить від нього матеріально чи емоційно. У разі виявлення безпосередньої загрози першочергово організовується захист постраждалої із залученням правоохоронних органів.

На другому етапі визначається безпечне місце для проживання та перебування дівчини. Чи потребує тимчасового переміщення до родичів або

спеціалізованих служб підтримки. Якщо кривдник має доступ до постраждалої, необхідно передбачити конкретні заходи щодо обмеження такого контакту. У плані безпеки доцільно зазначити контакти довірених людей, соціального працівника, психолога, служб у справах дітей, органів Національної поліції, медичних установ та інших суб'єктів, які можуть допомогти.

Третій етап передбачає визначення конкретних дій у разі виникнення загрози. Дівчина має знати, як діяти у ситуаціях повторної спроби контакту з боку кривдника, погроз чи переслідування. Залежно від віку та обставин необхідно обговорити можливість негайного звернення до довіреної особи, переходу до безпечного місця, виклику поліції.

Четвертий етап – визначення заходів соціальної підтримки, забезпечення доступу до допомоги. Усі заходи мають здійснюватися з дотриманням принципів конфіденційності, поваги до гідності та найкращих інтересів.

Оскільки обставини життя постраждалої можуть змінюватися, то і план необхідно періодично переглядати, за потреби вносити корективи. Соціальний працівник має підтримувати контакт із дівчиною та відповідальними фахівцями, щоб своєчасно реагувати на нові ризики.

План безпеки є практичним інструментом захисту, який має бути зрозумілим самій постраждалій, відповідати її віку, потребам та життєвим обставинам. Під час його розроблення необхідно враховувати думку дівчини. Не покладати на неї відповідальність за запобігання діям кривдника та не вимагати від неї самостійного вирішення ситуації насильства.

Крім того, соціальна робота передбачає координацію взаємодії між службами й організаціями, які надають допомогу постраждалим. Зокрема, йдеться про співпрацю з правоохоронними органами, медичними установами, закладами освіти. Соціальні працівники виступають посередниками між постраждалими та цими установами, допомагаючи отримати необхідні послуги.

Зміст соціальної роботи з постраждалими повинен охоплювати послідовну систему заходів, спрямованих на забезпечення їхнього захисту, задоволення індивідуальних потреб та поверненню до повноцінного соціального життя.

Своєчасне виявлення випадків сексуального насильства та первинне реагування є першим етапом у такій роботі. Особливість його полягає в тому, що дівчата не завжди відкрито повідомляють про пережите насильство. Під час первинного контакту важливо вислухати постраждалу без осуду, не вимагати детального опису події та не висловлювати сумнівів щодо її повідомлення. Соціальний працівник повинен пояснити дівчині, що вона не несе відповідальності за вчинене щодо неї насильство.

Другим кроком соціальної роботи з постраждалими є оцінювання індивідуальних потреб дівчини. Воно передбачає збір інформації про емоційний та фізичний стан дівчини, самообслуговування, соціальне оточення, найближчих родичів, фактори сім'ї та середовища. Результати такого оцінювання відображаються у відповідному Акті оцінки потреб особи/сім'ї, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України 13 липня 2018 року № 1005. Оцінка потреб є підставою для прийняття рішення про надання соціальних послуг постраждалій та формування індивідуального плану роботи. У плані зазначаються заходи щодо забезпечення безпеки, організації медичного обстеження, отримання психологічної підтримки, правничої допомоги, соціального супроводу та ін.

При реагуванні на випадки сексуального насильства, соціальні працівники часто застосовують надання такої соціальної послуги, як екстрене (кризове) втручання. Ця послуга спрямована на невідкладне реагування на ситуацію, оскільки сексуальне насильство може спричиняти гострі кризові стани та емоційне потрясіння. В Україні надання соціальної послуги екстреного кризового втручання регулюється Державним стандартом соціальної послуги кризового та екстреного втручання, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 № 716. Кризове екстрене втручання першочергово передбачає організацію медичної допомоги, облаштування безпечного місця перебування, залучення служби у справах дітей та інших спеціалістів відповідно до потреби. Основне завдання – стабілізувати стан постраждалої особи та створити умови для подальшої роботи.

Наступним етапом соціальної допомоги є соціальний супровід. Він являє собою комплекс заходів соціально-психологічної адаптації та соціально-правового захисту. Метою соціального супроводу у даному питанні є мінімізація та/або подолання наслідків сексуального насильства, створення безпечного середовища для зростання дівчини та відновлення її спроможності самостійно долати життєві труднощі. При цьому соціальний працівник виступає не просто виконавцем послуг, а координатором (кейс-менеджером). Він організовує роботу необхідних спеціалістів (психолога, медиків, юристів, педагогів, ювенальної поліції, служби у справах дітей) навколо потреб постраждалої дівчини. Цей етап організації соціальної роботи у нинішньому законодавстві називається кейс-менеджмент або ведення випадку. Його основна суть полягає у поєднанні різних соціальних послуг і заходів підтримки в межах єдиного індивідуального плану, одного ведення випадку [45].

Ведення випадків сексуального насильства вимагає у фахівців володіти навичками спілкування з постраждалими, оцінювання ризиків, планування безпеки, міжвідомчої взаємодії. Модель кейс-менеджменту передбачає поетапну роботу:

- виявлення фактів насильства;
- встановлення першого контакту;
- оцінка ризиків і безпеки;
- оцінка потреб постраждалих осіб;
- планування та організація допомоги;
- оцінювання результатів роботи;
- завершення випадку.

Тому, кейс-менеджмент є важливим методом соціальної роботи з дівчатами, постраждалими від сексуального насильства. Він забезпечує індивідуальний, комплексний та послідовний підхід до організації допомоги. Разом з цим, його ефективність значною мірою залежить від професійної компетентності соціальних працівників. А це зумовлює проведення подальшого нашого

емпіричного дослідження шляхом оцінки рівня знань і навичок фахівців соціальної сфери.

2.3 Особливості захисту дівчат від сексуального насильства в умовах збройної агресії проти України.

Проблема сексуального насильства, пов'язаного з військовими конфліктами, є актуальною і не може бути проігнорована у нинішніх умовах в Україні. Наша держава, як частина міжнародної спільноти, є учасницею Женевської конвенції 1949 року. Вона регулює поведінку військових і забезпечує захист цивільних під час конфліктів, включно із захистом від сексуального насильства. Конвенції передбачає захист жінок, зокрема від зґвалтування, примушування до проституції та інших форм непристойного посягання [16].

Міжнародне правове закріплення поняття «сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом » відбулося наприкінці XX – на початку XXI століття. Воно зумовило новий підхід до трактування цього явища в системі міжнародного права. Прийняттям у 1998 році Римського статуту Міжнародного кримінального суду остаточно закріплено юридичний зміст цього терміну. Він охоплює як поодинокі, так і масові чи систематичні прояви сексуального насильства. Сюди віднесено: зґвалтування, сексуальне рабство, примусова вагітність і проституція, які використовуються як інструмент військової тактики або залякування. У 2000 році Україна підписала Римський статут Міжнародного Кримінального Суду, але ратифікувала його тільки 21 серпня 2024 року та стала офіційно повноправною державою-учасницею.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК) – це діяння сексуального характеру (зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність чи стерилізація, катування з каліченням

геніталій тощо), які вчинені щодо цивільних осіб або військовополонених і мають прямий або опосередкований зв'язок зі збройним конфліктом [2].

Війна, що розпочалася у лютому 2014 року, стала відомою через численні випадки сексуального насильства, які здійснюють російські військові проти українців. Цей жорстокий метод ведення геноцидної війни не має меж за гендером, віком чи соціальним статусом. Агресори чинять злочини над жінками й чоловіками, дітьми й літніми людьми, цивільними й військовими. Свідчення людей, які пережили окупацію, шокують масштабом жорстокості та нелюдських дій окупантів. Факти сексуальних злочинів ретельно збираються як українськими правоохоронцями, так і міжнародними організаціями, і викликають широке засудження серед світової спільноти. Водночас стає дедалі очевиднішим, що офіційна статистика значно занижує реальну кількість постраждалих. Сексуальне насильство трапляється в різних формах – від небажаних дотиків чи домагань до зґвалтувань – і класифікується як воєнний злочин.

За даними моніторингової місії ООН (звіт УВКПЛ від 18 вересня 2026 року), задокументовано понад 1 000 офіційно підтверджених випадків сексуального насильства, вчиненого від початку повномасштабного вторгнення російської федерації до 31 липня 2026 року. Понад 89% задокументованих випадків вчинено російськими військовими (зокрема у місцях позбавлення волі, під час катувань та на тимчасово окупованих територіях). Переважна більшість випадків щодо цивільних осіб (жінок, чоловіків, дітей) і тенденція йде до зростання [76]. Аналіз свідчить, що категорія дівчат, як неповнолітніх осіб, так і молодих жінок, володіє специфічним профілем уразливості, що обумовлено поєднанням вікового, гендерного та соціально-психологічного факторів.

Особливостями спливу сексуального насильства на дівчат в умовах воєнних дій є їх залежність від дорослих, низький рівень безпеки і обмежений доступ до соціальної допомоги. Вразливість дівчат також проявляється та загострюється через втрату житла, майна, стабільного доходу, вимушене переміщення, постійний стрес. А якщо ще хтось із рідних загинув чи зник безвісти, то

вразливість загострюється у рази. Спостерігається, що у багатьох випадках, кривдник не діє відкритим насильством, а застосовує різні маніпуляції. Користуючись такими складними життєвими обставинами, він може швидко привернути увагу дівчат: створити їм оманливе відчуття захисту, надавати матеріальну підтримку, стати наче «другом», «помічником» та легко ввійти у довіру. Така продумана психологічна стратегія є частиною складової системи сексуальної експлуатації в у мовах війни. Ми наголошуємо, що соціальна робота з дівчатами, які пережили сексуальне насильство, має бути максимально індивідуалізованою, спрямованою не лише на усунення наслідків насильства, але й на відновлення відчуття безпеки та захищеності.

Науковці Н.М. Морознюк та Г.А. Собко у своїх дослідженнях стверджують, що сексуальне насильство, вчинене під час цієї військової агресії, є не випадковим, а навмисним, має системний характер і свідчить про використання гендерного терору як складової воєнної тактики. Численні випадки насильства над жінками, чоловіками та дітьми, зафіксовані, зокрема, у Бучі, Ізюмі, Тростянці, Херсоні, а також у ряді населених пунктів Чернігівської, Харківської, Сумської та Херсонської областей, засвідчують не поодинокий характер таких діянь, а їх систематичність, що дозволяє розглядати їх у межах правової кваліфікації як злочинів проти людяності [33].

Проблема загострюється поєднанням сексуального насильства з використанням інформаційно-психологічних методів впливу. Зокрема, зафіксовано поширення фото- та відеоматеріалів сексуального змісту, залякування через цифрові канали, такі як месенджери та соціальні мережі. Це вказує на трансформацію традиційних тактик у гібридні форми насильства, де фізичне приниження супроводжується психологічною дестабілізацією. Такі дії потребують правової оцінки не лише в контексті міжнародного гуманітарного права, а й з огляду на норми міжнародного інформаційного права, права на приватність і захист людської гідності. У зв’язку з цим постає нагальна потреба вдосконалення механізмів збору, перевірки та збереження цифрових доказів для

їх подальшого використання у рамках національного та міжнародного кримінального правосуддя.

Особливо складним завданням у контексті збройних конфліктів є захист дівчат на тимчасово окупованих територіях або тих, кого незаконно переміщено чи депортовано. Традиційні механізми соціального захисту можуть бути недоступними в таких ситуаціях. Тому важливо забезпечити механізми документування випадків насильства, визначити місцезнаходження дітей, сприяти їхньому поверненню, гарантувати безпеку після повернення та надати всебічну підтримку. Це має бути пріоритетними завданнями для відповідних інституцій.

Окреме місце у сфері протидії насильству відіграють заходи з його профілактики. Дівчатам необхідно бути обізнаними з цією проблематикою і мати доступ до інформації про безпечну й небезпечну поведінку дорослих, можливі форми сексуального насильства, способи отримання допомоги та механізми повідомлення про загрозу. Не аби яку роль відіграє і соціальне оточення, в якому дівчина знаходиться. До кого може звернутися у разі небезпеки та чи отримає вона необхідну допомогу.

Звертаючи увагу на всі чинники та особливості захисту дівчат в умовах збройної агресії російської федерації проти України, важливу функцію у цьому процесі відіграє соціальний працівник. Він має стати посередником між постраждалою особою та інституційними органами для забезпечення потреб та надання допомоги дівчатам – жертвам сексуального насильства. Він може бути одним із перших, кому стане відомо про такі випадки і повинен бути першим, хто опиниться поруч у складних життєвих обставинах.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дипломної роботи розглянуто нормативно-правові та інституційні засади захисту дівчат від сексуального насильства. Проведений

аналіз показав, що в Україні діє чітка система нормативно-правових механізмів, спрямованих на заходи з протидії сексуальному насильству та надання допомоги постраждалим особам. За основу взяті міжнародні нормативно-правові акти. Водночас, на нашу думку, наявність законодавчих гарантій не завжди забезпечує їх належну реалізацію на практиці.

Проаналізовано зміст, форми і методи соціальної роботи з постраждалими. Досліджено особливості використання у соціальній роботі травма-орієнтованого підходу та його інструменту – розроблення індивідуального плану безпеки постраждалої.

У системі захисту дівчат від сексуального насильства необхідним є взаємодія служб у справах дітей, закладів соціального захисту населення, освіти та охорони здоров'я, правоохоронних органів. Законодавством розмежовано їхні повноваження та сформовано алгоритм дій при виявленні фактів сексуального насильства.

Організація соціальної роботи вимагає дотримання принципів конфіденційності, недискримінації, забезпечення найкращих інтересів дитини, індивідуального підходу, добровільності та недопущення повторної травматизації.

Серед методів соціальної роботи найбільш ефективним є кейс-менеджмент (ведення випадку). Він здійснюється у послідовних етапах: виявлення випадку, оцінювання потреб постраждалої, складання індивідуального плану, координацію діяльності фахівців, моніторинг результатів та завершення випадку. Водночас, у наданні соціальної допомоги важливе місце посідає соціальна послуга екстреного (кризового) втручання, яка спрямована на негайне реагування та забезпечення першочергово безпеки життя і здоров'я дівчини.

Окрему увагу в розділі приділено особливостям захисту дівчат від сексуального насильства в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Воєнні дії створюють додаткові загрози для безпеки дівчат, підвищують ризики сексуального насильства, експлуатації та ускладнюють доступ послуг. Вимушене переміщення населення, втрата майна, втрата

близьких людей, роз'єднання сімей, перебування на тимчасово окупованих територіях посилюють вразливість дівчат.

Узагальнюючи другий розділ, виникає потреба у детальнішому дослідженні нашого питання на рівні територіальних громад. Це створює підґрунтя для подальшого дослідження стану та наявних ресурсів громади у сфері протидії сексуальному насильству, визначення професійних навиків фахівців з питання їхньої готовності до виявлення випадків насильства та роботи з ними.

Розділ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІВЧАТАМИ – ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Аналіз практики та проблеми надання соціальних послуг постраждалим від сексуального насильства на базі сільської територіальної громади.

Розвиток системи надання соціальних послуг в умовах децентралізації характеризується певною неврегульованістю. З одного боку зміни законодавчої бази, зокрема ухвалення законів України «Про соціальні послуги», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ратифікація Стамбульської конвенції, удосконалило механізми з протидії та наданню допомоги постраждалим від насильства. А з іншого боку, створення територіальних громад передало значну частину повноважень на місцевий рівень, щоб органи місцевого самоврядування самостійно вирішували процеси організації роботи та потреби населення у послугах. Проте, не враховано тай факт, що маленькі громади не мають достатніх ресурсів для повноцінного забезпечення потреб населення своєї громади. В ідеалі, територіальні громади самостійно повинні створювати системи соціального захисту, які врахують специфічні потреби їх жителів. Саме на місцевому рівні має забезпечуватися своєчасне виявлення випадків сексуального насильства та організація надання допомоги постраждалим.

Нами було досліджено наявну систему соціальної роботи та протидії сексуальному насильству на базі Більче-Золотецької сільської територіальної громади Чортківського району Тернопільської області. Шляхом опитування працівників та ознайомлення з документами, ми змогли визначити які установи та організації наявні у сільській громаді та, які їхні основні алгоритми дій при виявлення випадків сексуального насильства.

Суб’єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству у даній громаді є:

1. Служба у справах дітей сільської ради, яка є координатором роботи у випадках, коли постраждалими особами є неповнолітні. Захист прав та законних інтересів неповнолітньої дівчини – жертви сексуального насильства є одним з основних обов'язків. У разі загрози життю чи здоров'ю – служба у справах дітей у першу чергу негайно вживає заходів влаштування постраждалих у безпечне місце та організовує роботу з надання подальшої допомоги.

2. Відділ надання соціальних послуг сільської ради, який у разі надходження повідомлення про факти вчинення насильства з'ясовує чи є на даний час загроза для постраждалих, реєструє повідомлення про такі факти, надає першу психологічну допомогу та перенаправляє до медичного закладу (за потреби). Надалі здійснює повідомлення у відповідні служби, оцінку потреб постраждалої та призначає фахівця із соціальної роботи.

3. Поліцейський офіцер громади Чортківського районного відділу поліції, який є правоохоронною ланкою на місцевому рівні. Організовує заходи з відокремлення постраждалої від кривдника, невідкладну медичну допомогу, інформує інших суб'єктів та проводить процесуальні дії згідно чинного законодавства.

4. Комунальне некомерційне підприємство «Більче-Золотецька амбулаторія загальної практики – сімейної медицини» сільської ради. Є суб'єктом у сфері надання допомоги постраждалим, адже медичні працівники часто можуть першими виявити ознаки сексуального насильства або наслідки його переживання. Розпізнавання таких випадків та перше спілкування з постраждалими є фундаментальною основою для подальшої підтримки постраждалих. Вони у першу чергу здійснюють первинний огляд, оцінку загального фізичного та психоемоційного стану постраждалих, фіксують ушкодження та інші сліди сексуального насильства, забезпечують збір біологічних зразків та доказової бази. А це у свою чергу є важливим кроком у майбутньому притягненні кривдника до відповідальності.

5. Дошкільні заклади та заклади загальної середньої освіти, які є місцем де дівчата перебувають щодня і саме там, часто, можна помітити перші ознаки про

вчинене насильство. А у разі виявлення чи звернення постраждалих від сексуального насильства – заклади освіти протягом 24 годин зобов'язані повідомити органи Національної поліції та службу у справах дітей про такі факти насильства.

6. Відділ «Борщівське бюро правничої допомоги», відповідно до законодавства надає правове консультування з питань захисту прав та можливості отримання відшкодування. Постраждалі від насильства мають право на отримання первинної і вторинної безоплатної правничої допомоги, у тому числі шляхом надання адвоката для подальшого представлення інтересів постраждалої. У зв'язку з тим, що громада з невеликою кількістю жителів, окремого фахівця відділу правничої допомоги у Більче-Золотецькій громаді немає. Прийом може також здійснюватись через дистанційні та онлайн засоби зв'язку. Періодично фахівці здійснюють виїзди консультативних пунктів правничої допомоги.

Ефективність роботи з постраждалими від сексуального насильства у громаді можливе лише завдяки співпраці вищеперерахованих суб'єктів сфери протидії насильства. А забезпечення комплексного підходу до роботи з постраждали особами допоможе уникнути дублювання або втрати важливих етапів допомоги. На схемі (див. додаток А) можна детальніше побачити повноваження та обов'язки кожного суб'єкта.

Соціальна робота в умовах децентралізації супроводжується і певними викликами. Зокрема, це нерівномірністю ресурсного забезпечення громад, недостатньою кількістю підготовлених фахівців, відсутністю спеціалізованих послуг у сільській місцевості. Надавачі соціальних послуг фінансуються з місцевого бюджету, який часто є недостатнім. Відповідно громада намагається задовольнити лише невідкладні потреби найбільш вразливих груп населення та не зосереджена на заходах запобігання насильства чи спеціалізованих послугах.

У сільській територіальній громаді немає мобільної бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, яку відповідно до Постанови Кабінету

Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654 рекомендується створити у кожній громаді. Її роль полягає в оперативному реагуванні та виїзді до постраждалої особи. До складу мобільної бригади включаються працівники відділів та організації, до повноважень яких належать заходи з протидії насильства (надавач соціальних послуг, працівник служби у справах дітей, працівник поліції, психолог, медичний працівник, юрист та ін.).

На основі проведеного нами аналізу системи суб'єктів соціальної роботи з жертвами сексуального насильства, можна виокремити низку проблем, які ми згрупували у наступні блоки:

а) соціально-психологічні – у малій громаді, де всі один одного знають, зростає рівень стигматизації, осуду з боку односельців, сорому, що призводить до замовчування фактів насильства;

б) інфраструктурні – відсутність у громаді спеціалізованих закладів надання допомоги постраждалим, таких як мобільні бригади соціально-психологічної допомоги чи «кризові кімнати», віддаленість деяких населених пунктів громади;

в) кадрові – перевантаженість фахівців сфери соціального захисту, дефіцит вузькопрофільних спеціалістів (зокрема психолога) та професійне вигоряння зменшують якість соціальної роботи з складними випадками;

г) фінансові – обмеження бюджету сільської ради на фінансування окремих цільових програм з питань протидії насильству та здійснення профілактичних заходів.

Тому, для кожної громади, чи малої чи великої, важливим завданням є розвиток соціальних послуг та забезпечення доступності допомоги незалежно від місця проживання постраждалої особи.

3.2. Розроблення програми тренінгових занять для фахівців територіальної громади у сфері протидії сексуальному насильству щодо дівчат

Аналіз практики та проблеми надання соціальних послуг постраждалим від сексуального насильства на базі сільської територіальної громади, став за основу для визначення напряму подальшого нашого дослідження. Отримані дані надали змогу визначити проблемні аспекти, з яким стикаються на практиці фахівці соціальної сфери. Специфіка роботи з дівчатами, які зазнали сексуального насильства, вимагає не лише знання нормативно-правової бази, а й володіння практичними навичками розпізнавання ознак насильства, оцінювання ризиків та організації соціальної допомоги.

Крім того, фахівці соціальної сфери мають постійне зіткнення з травматичними історіями, що спричиняють емоційне виснаження, вторинну травматизацію та професійне вигорання. Тому для їх підтримки виникає потреба у регулярному підвищенні кваліфікації, професійній супервізії та обміні досвідом із колегами. Виникла потреба у розробленні тренінгової програми, з підвищення рівня професійної підготовки фахівців.

Другий етап (констатувальний) передбачав проведення емпіричного дослідження. Нами запропоновано впровадити програму тренінгових занять для соціальних працівників у сфері протидії сексуальному насильству щодо дівчат.

Актуальність розроблення програми тренінгових занять для фахівців зумовлена необхідністю попередження сексуального насильства щодо дівчат та опрацювання алгоритмів організації надання соціальної допомоги постраждалим особам. У малих територіальних громадах це набуває надважливого значення, адже там невелика кількість фахівців та відсутні спеціалізовані послуги. Крім того, у невеликих громадах, де соціальні зв’язки між жителями є тісними, побоювання розголошення особистої інформації, осуду з боку оточення перешкоджають повідомленню про випадки насильства. Це зумовлює необхідність формування у фахівців розуміння принципів недискримінації, конфіденційності та недопущення їх повторної травматизації.

Реалізація програми тренінгових занять дасть змогу підвищити знання та відпрацювати алгоритми реагування на випадки сексуального насильства у випадку сільської територіальної громади.

Метою дослідження стало підвищення професійної компетентності фахівців, спрямованої на вдосконалення знань з досліджуваної проблеми.

Нами були застосовані: метод спостереження, який використовувався для первинного збору даних та для оцінки дієвості соціальної роботи; метод опитування, який використовувався для більш широкого розуміння проблем; методи тестування та анкетування – задля чіткої оцінки обізнаності фахівців у даній сфері до та після реалізації програми.

Експериментальне дослідження проходило на базі Більче-Золотецької сільської територіальної громади Чортківського району Тернопільської області.

Предметом нашого дослідження була програма тренінгових занять, як засіб підвищення професійності фахівців територіальної громади.

У межах емпіричного дослідження перед нами постали такі основні завдання:

1) визначити фахівців, до функцій яких належить сфера протидії сексуальному насильству;

2) на скільки спеціалісти даної сфери обізнані з ознаками сексуального насильства та алгоритмом дій у таких випадках;

3) чи володіють принципами роботи з постраждалими особами;

4) визначити проблемні питання та потреби фахівців, що виникають під час роботи;

5) визначити показники оцінювання потенційної ефективності запропонованої програми.

Наш процес дослідження включав такі три етапи:

1) підготовчий етап – опитування та тестування учасників тренінгу;

2) етап реалізації – процес навчання із опрацюванням практичних кейсів;

3) завершальний етап – проведення аналізу ефективності та узагальнення результатів.

Спочатку планувалось проведення більшої кількості інтерв'ю з представниками різних суб'єктів сфери протидії насильству, а саме: соціальних працівників, поліцейських, освітян та медиків. Для цього було б необхідно залучити по 8-10 учасників з кожної сфери, але з огляду на брак кадрів, їх високу зайнятість, було прийнято рішення звузити як теми, так і вибірку кількості респондентів.

Тривалість реалізації програми тренінгових занять ми установили чотири дні по дві години та вибрали чотири найактуальніші та важливіші теми.

Загальна характеристика тренінгової програми викладена далі.

Тренінг на тему: «Соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства»

Учасники тренінгу: працівники відділу соціального захисту, відділу надання соціальних послуг та служби у справах дітей (4 особи).

Форма роботи: тренінгові заняття з використанням міні-лекцій, групових обговорень, аналізу практичних ситуацій і моделювання алгоритмів соціальної роботи.

Таблиця 3.1

Зміст тренінгових занять

Теми занять	Основні питання	Практичні вправи	Очікуваний результат
Заняття 1. Поняття сексуального насильства, його форми та прояви	Що таке сексуальне насильство? Які його прояви, форми та ознаки? Прояви стигматизації у громаді.	«Міф чи факт про сексуальне насильство», «Розпізнай ознаки насильства», «Тривожні сигнали»	Учасники зможуть розрізняти основні форми сексуального насильства, покращать знання та навички з розпізнавання ознак
Заняття 2. Алгоритм реагування на	Які першочергові дії фахівців? Оцінка рівня	«Як правильно вислухати дитину?»,	Учасники зможуть удосконалити механізм дій та

Продовження таблиці 3.1

Теми занять	Основні питання	Практичні вправи	Очікуваний результат
повідомлення про сексуальне насильство	безпеки можливих постраждалих. Повторна травматизація. Документування.	рольові ігри: моделювання ситуацій, Модель «Барнахус»	підтримки постраждалих, здобудуть більше навиків у спілкуванні з постраждалими
Заняття 3. Організація соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства та міжвідомча взаємодія	Визначення індивідуальних потреб особи. Оцінювання ризиків. Документування роботи.	Розбір практичного кейсу. Розгляд акта рівня безпеки та Акта оцінки потреб постраждалої. «Маршрут допомоги»	Учасники зможуть визначати першочергові потреби постраждалої дівчини, формулювати завдання соціальної роботи, планувати соціальний супровід
Заняття 4. Опрацювання результатів та профілактика професійного вигорання.	Анкетування. Зворотній зв’язок. Уникнення вторинної травматизації.	Техніка «Контейнування та скидання», «Безпечне місце», рефлексія «Що я можу змінити?»	Розроблення практичних пропозицій для вдосконалення системи допомоги постраждалим дівчатам у громаді, опрацювання технік від професійного вигоряння.

Аналіз результатів впровадження програми тренінгових занять допомагає визначити напрямки для подальшого удосконалення соціальної роботи з надання допомоги постраждалим дівчатам від сексуального насильства.

3.3. Методичні рекомендації щодо впровадження програми та оцінювання її ефективності

Розроблення та впровадження програми тренінгових занять на тему: «Соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства» стало практичним продовженням емпіричного нашого дослідження. З метою пошуку шляхів підвищення якості допомоги дівчатам, які постраждали від сексуального насильства, наш тренінг був зорієнтований на вдосконалення знань та професійних навичок фахівців соціальної сфери сільської територіальної громади.

Зважаючи на певну чутливість теми, ми вирішили акцент зробити саме на системі надання соціальних послуг – опитуванні працівників. Для проведення інтерв'ю було розроблено анкетування (див. додатки В і Г). Воно передбачало розкриття загальних питань про респондента, досвід роботи у сфері надання послуг для жінок, які постраждали від насильства, знання нормативно-законодавчих актів та реагування на можливі випадки сексуального насильства. Анкетування проводилось перед початком проходження тренінгової програми та після її завершення. Метою стала потреба у порівнянні та аналізі даних опитування.

Програма тренінгових занять передбачала формат роботи загальною тривалістю вісім годин (чотири дні по дві години). Ми змогли послідовно розглянути основні аспекти сфери протидії сексуальному насильству: від розуміння його сутності та ознак до алгоритмів реагування, організації соціальної роботи, міжвідомчої взаємодії й збереження професійного ресурсу фахівців. Звичайно формат часу дещо обмежений, проте фахівці проявили високу активність у проходженні програми та досить високий рівень обізнаності на початковому етапі.

Програма передбачала поєднання інформаційного матеріалу з практичними вправами, зокрема з деякими з них можна ознайомитись у додатку Б. Відмічено активну участь фахівців у виконанні практичних завдань. Зокрема, було

впроваджено вправи «Міф чи факт про сексуальне насильство», «Розпізнай ознаки насильства», «Тривожні сигнали», «Як правильно вислухати дитину?», рольові ігри, аналіз практичних кейсів, вправу «Маршрут допомоги», «Безпечне місце», а також рефлексивні техніки.

Під час реалізації програми ми з'ясували, які теми занять були більш актуальними і потрібними та, які напрями роботи слід надалі удосконалювати. Зворотній зв'язок від фахівців соціальної сфери став найголовнішим джерелом інформації для розроблення рекомендації з удосконалення соціальної роботи з постраждалими дівчатами від сексуального насильства.

Ми отримали дуже позитивні відгуки від учасників тренінгу про формат занять, адже крім міні лекцій, було розбирання та опрацювання практичних кейсів, створених на основі реальних випадків сексуального насильства щодо дівчат. Ми порівняли результати вхідного та підсумкового анкетування, а також проаналізували виконання практичних кейсів.

Таблиця 3.2

Аналіз результатів вхідного та підсумкового анкетування учасників тренінгової програми

№ з.п.	Критерій оцінювання	Вхідне анкетування, осіб (%)	Підсумкове анкетування, осіб (%)	Динаміка, %
1.	Знання основних форм і проявів сексуального насильства щодо дівчат	**58**	**72**	**14**
2.	Навички розпізнавання ознак сексуального насильства щодо дівчат	**49**	**81**	**32**
3.	Знання алгоритму реагування на повідомлення про можливе сексуальне насильство	**69**	**95**	**26**
4.	Знання роботи з документування випадків сексуального насильства	**72**	**89**	**17**
5.	Розуміння алгоритмів міжвідомчої взаємодії	**55**	**78**	**23**

Продовження таблиці 3.2

№ з.п.	Критерій оцінювання	Вхідне анкетування, осіб (%)	Підсумкове анкетування, осіб (%)	Динаміка зростання знань і навичок учасників, %
6.	Методи профілактики професійного вигоряння	**45**	**65**	**20**
Середнє значення показників		**58**	**80**	**22**

Проведена первинна діагностика за допомогою авторського анкетування засвідчила, що у середньому 58% становив рівень володіння фахівцями знань щодо специфіки роботи з постраждалими від сексуального насильства, тоді як інші 42% – невпевненість у готовності до застосування алгоритмів роботи з постраждалими від сексуального насильства дівчатами та міжвідомчої взаємодії з надання їм допомоги.

На завершальному етапі дослідження нами було здійснено повторну діагностику тих самих фахівців. Порівняльний аналіз отриманих даних продемонстрував позитивну динаміку за всіма визначеними нами критеріями. Учасники тренінгу підвищили свою готовність до соціальної роботи у сфері протидії насильству у середньому на 22%, по кожному критерію (див. табл. 3.2). Отримані результати емпіричної дослідження дають змогу зробити висновки щодо доцільності впровадження розробленої тренінгової програми навчань. Нами доведено, що така підготовка фахівців соціальної сфери підвищить їх рівень знань та навичок, а це у свою чергу забезпечить ефективність надання допомоги дівчатам, які постраждали від сексуального насильства.

Можемо зробити висновки, що головними методичними рекомендаціями щодо подальшого впровадження цієї програми є використання її як навчально-методичного інструменту у громаді для підвищення професійної підготовки фахівців, діяльність яких направлена на протидію сексуальному насильству щодо дівчат.

Окремо наголошуємо на важливості запровадження регулярних супервізійних сесій, що забезпечить супровід таких випадків та попередження професійного вигоряння. Супервізію таких фахівців рекомендуємо, щоб проводити психологи, що мають достатній рівень професійної компетенції та відповідні сертифікати кваліфікації.

З'ясовано, що у Більче-Золотецькій сільській громаді немає спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Тому ми рекомендуємо створити мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Метою її буде надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з консультування, кризового та екстреного втручання, соціальної профілактики відповідно до їх потреб. Порядок утворення, основні засади діяльності та організації роботи мобільної бригади затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі магістерської роботи здійснено практичне дослідження стану надання соціальних послуг дівчатам – жертвам сексуального насильства на базі Більче-Золотецької сільської територіальної громади.

Дослідження показало, що процес передачі повноважень на місця, поклав на органи місцевого самоврядування значну відповідальність за організацію надання соціальних послуг. В умовах обмеженості ресурсів малих сільських громад виникають суттєві труднощі. Суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері протидії сексуальному насильству та наданні допомоги постраждалим є: служба у справах дітей, відділ надання соціальних послуг, поліцейський офіцер громади, амбулаторія сімейної медицини, заклади освіти та бюро правничої допомоги. Нами виокремлено кілька груп проблем, які виникають у ході роботи: соціально-психологічні інфраструктурні, кадрові, фінансові.

З метою підвищення професійної компетентності фахівців сфери соціального захисту, розроблено та впроваджено тренінгову програму «Соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства». Апробація програми за участю фахівців служби у справах дітей та відділів соціального захисту і надання соціальних послуг підтвердила її високу результативність. Порівняльний аналіз вхідного та підсумкового анкетування продемонстрував позитивну динаміку зростання знань і навичок учасників.

На основі емпіричного дослідження, нами запропоновано заходи для вдосконалення соціальної роботи в громаді, а саме: використання розробленої тренінгової програми як навчально-методичного інструменту, запровадження регулярних супервізійних сесій під керівництвом кваліфікованих психологів для підтримки фахівців і запобігання професійному вигоранню та створення на базі громади мобільної бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 654 для забезпечення оперативного виїзного реагування, кризового втручання та надання соціальних послуг.

Отже, результати емпіричного дослідження довели, що поєднання професійної підготовки фахівців із розвитком спеціалізованої служб на рівні територіальної громади є запорукою ефективної допомоги та захисту дівчат, які постраждали від сексуального насильства.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено дослідження теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства. Розкрито сутність та особливості сексуального насильства щодо дівчат, його наслідки з урахуванням вікових і гендерних особливостей. Досліджено нормативно-правові та організаційні засади їх захисту. Визначено зміст, форми і методи соціальної роботи. Особливу увагу приділено дослідженню практики надання соціальних послуг на рівні сільської територіальної громади та пошуку шляхів удосконалення професійної діяльності фахівців у сфері протидії сексуальному насильству.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави сформулювати наступні висновки відповідно до поставлених завдань.

1. На основі аналізу наукових джерел щодо сутності сексуального насильства встановлено, що воно є соціальним явищем, яке становить порушення прав людини, посягає на особисту недоторканність та негативно впливає на фізичний і психологічний стан постраждалих осіб.

З'ясовано, що дівчата належать до особливо вразливої категорії постраждалих у зв'язку із їх віковими, психологічними та соціальними особливостями. Встановлено, що наслідки сексуального насильства можуть мати короткотривалий і довготривалий характер. Наше дослідження підтвердило необхідність урахування особливостей дівчат під час організації соціальної роботи, а також необхідність раннього виявлення випадків насильства та забезпечення належної соціальної підтримки.

2. За результатами дослідження нормативно-правової бази та інституційних засад захисту дівчат від сексуального насильства встановлено, що в Україні сформовано сильну систему законодавства. Вона спрямована на захист прав дівчат, запобігання насильства та здійснення соціальної роботи з постраждалими. За основу стоять міжнародні документи у сфері захисту прав людини та дитини. Національне законодавство регулює питання протидії

насильству, соціального захисту та надання соціальних послуг постраждалим. Нами визначено, що реалізація прав постраждалих дівчат забезпечується через діяльність служб у справах дітей, правоохоронних органів, закладів охорони здоров'я, освіти, бюро правничої допомоги, надавачів соціальних послуг та громадських організацій. Кожен із цих суб'єктів виконує свої функції. Водночас доведено, що налагоджена міжвідомча взаємодія суб'єктів, своєчасне реагування на випадки насильства, наявність спеціалізованих послуг та належний рівень професійної підготовки фахівців є запорукою ефективності соціальної роботи з постраждалими. Дослідження особливостей захисту дівчат від сексуального насильства в умовах збройної агресії російської федерації проти України засвідчила, що війна посилює ризики виникнення сексуального насильства та створює додаткові труднощі в соціальній роботі. Вимушене переміщення населення, втрата близьких, втрата майна, руйнування соціальної інфраструктури, погіршення фінансового становища підвищують вразливість дівчат до різних форм насильства, зокрема і сексуального. Випадки сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом характеризуються складністю виявлення, документування та забезпечення належного захисту постраждалих. У цих умовах, робота фахівців соціальної роботи повинна бути ще більше направлена на створення умов безпеки, оцінювання потреб та надання соціальних послуг.

3. Під час дослідження визначено зміст, основні форми та методи соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства. З'ясовано, що основними елементами соціальної роботи є виявлення випадків насильства, оцінювання потреб постраждалих, проведення оцінки ризиків та безпеки, організація надання соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб. Окрему увагу приділено послузі кризового (екстреного) втручання, яка є надважливою у випадках загрози життю та здоров'ю постраждалої особи. Досліджено особливості використання у соціальній роботі травма-орієнтованого підходу та його інструменту – розроблення індивідуального плану безпеки постраждалої. Соціальна робота з постраждалими дівчатами може

здійснюватись через індивідуальні та групові форми роботи. А застосування методу ведення випадку (кейс-менеджмент) забезпечить безперервну і системну підтримку до подолання складних життєвих обставин. Обґрунтовано, що робота фахівців сфери соціального захисту повинна базуватись на дотриманні принципів конфіденційності, поваги до гідності, недискримінації, індивідуального підходу, забезпечення найкращих інтересів дитини та недопущення повторної травматизації. Аналізуючи практичні аспекти здійснення соціальної роботи з постраждалими від сексуального насильства на базі Більче-Золотецької сільської територіальної громади, ми змогли дослідити особливості організації соціальної роботи на місцевому рівні та визначити проблеми, які виникають. Встановлено, що в умовах децентралізації, територіальні громади мають обмежені кадрові і фінансові ресурси, відсутні спеціалізовані послуги. Велику увагу приділено питанню професійної готовності фахівців територіальної громади до роботи з випадками сексуального насильства щодо дівчат. На основі результатів проведеного нами аналізу, розроблено та реалізовано програму тренінгових занять на тему: «Соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства». Вона спрямована на вдосконалення професійних знань і практичних навичок фахівців соціального захисту територіальної громади. Розроблення програми стало практичним продовженням емпіричного дослідження. Програма передбачала проведення чотирьох тренінгових занять загальною тривалістю вісім годин. Її зміст був спрямований на поглиблення знань учасників щодо сутності, форм і проявів сексуального насильства, удосконалення навичок розпізнавання його ознак, засвоєння алгоритмів реагування на факти насильства, визначення першочергових заходів щодо організації соціальної допомоги. Поєднання теоретичного матеріалу з обговоренням практичних кейсів, вправ та моделюванням алгоритму дій засвідчило ефективність навчальної програми.

4. Узагальнюючи результати емпіричного дослідження, ми визначили основні напрями вдосконалення соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства на рівні територіальної громади. Серед них: потреба

у постійному розвитку професійної компетентності фахівців, запровадження регулярних супервізійних сесій, створення мобільної бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Метою даної мобільної бригади буде надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам. Зокрема соціальних послуг з консультування, кризового та екстреного втручання, психологічної допомоги, соціальної профілактики та інших.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання розробленої нами тренінгової програми та рекомендацій у роботі сільських територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. U-Report Україна : офіційний вебсайт. URL: https://ukraine.ureport.in/ (дата звернення: 15.10.2026).

2. Аналітичний звіт щодо стану дотримання прав людини в Україні в умовах повномасштабної війни / Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН). Женева ; Київ, 2024. 68 с.

3. Байдарова О., Шкуро В. Компетентність дітей з безпеки в інтернеті як чинник протидії ризикам сексуального насильства. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2023. Вип. 1(9). DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2023/9-1/1(дата звернення: 25.10.2026).

4. Бальжик І. А. Захист прав людини під час сучасної війни. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень. 2023. С. 54–57.

5. Барабаш О. В. Соціальна робота з жертвами насильства: теорія і практика. Київ : Наука і суспільство, 2020. 210 с.

6. Бараннік В. А., Волянюк Н. Ю., Ложкін Г. В. Сучасні погляди на причини сексуального насильства. Наукові праці. Київ, 2021. С. 112–118.

7. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 284 с.

8. Берднік І. В. До питання кваліфікації сексуального насильства в умовах міжнародного збройного конфлікту. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 6. С. 373–378.

9. Буроменський М. В., Гусейнов Г. О. Міжнародне гуманітарне право та захист жертв збройних конфліктів : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 284 с.

10. Власенко В. В. Практика впровадження стандарту «Барнахус» (Barnahus) у процесуальній діяльності щодо неповнолітніх, які постраждали від насильства. Право та державне управління. 2023. № 4. С. 112–119.

11. Генеральна прокуратура України : офіційний вебсайт. URL: https://gp.gov.ua/ (дата звернення: 15.10.2026).

12. Гакіду Е., Кегні Дж. та ін. Поширеність сексуального насильства щодо дітей та вік першого досвіду насильства: глобальний аналіз за географічним розташуванням, віком і статтю (1990–2023). The Lancet. 2025. Т. 405, № 10492. С. 1817–1836. DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(25)00311-3 (дата звернення: 18.10.2026).

13. Гнатюк І. П. Психологічні аспекти соціальної роботи з жертвами сексуального насильства. Журнал соціальної роботи. 2019. Т. 3, № 2. С. 45–58.

14. Гумін О. М., Римарчук Г. С. Особливості правової регламентації насильницької поведінки відповідно до законодавства держав міжнародної спільноти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 855. С. 270–275.

15. Гумін О. М., Романцова С. В., Сопільник Л. І., Колб О. Г., Якимова С. В. Сексуальне насильство щодо дітей: кримінологічний аналіз. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 258 с.

16. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 01.10.2026).

17. Журавель Т. В. Запобігання та протидія насильству в сім'ї: роль та завдання фахівців із соціальної роботи : методичний посібник. Київ : Університет «Україна», 2018. 142 с.

18. Захист дітей від насильства в умовах збройного конфлікту : методичні рекомендації для фахівців соціальної сфери та правоохоронних органів / за заг. ред. К. Б. Левченко. Київ : ГО «Ла Страда-Україна», 2023. 142 с.

19. Карагодіна О., Семігіна Т. Політико-правові та соціальні аспекти протидії гендерній нерівності й насильству. Гендерні аспекти соціальної роботи : антологія / за ред. Т. Семігіної. Київ : АПСВТ, 2021. С. 45–68.

20. Коваленко О. М. Гендерно зумовлене та сексуальне насильство в умовах російської агресії проти України: соціально-психологічний вимір та механізми реагування. Український соціум. 2024. № 1 (88). С. 45–59.

21. Коваленко Т. С. Соціальна робота з дівчатами-підлітками, які зазнали насильства. Соціологічні дослідження. 2018. Т. 5, № 1. С. 12–25.

22. Колотуха І. О. Насильство щодо жінок під час збройного конфлікту — воєнний злочин чи геноцид. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право. 2023. № 76. С. 240–243.

23. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. / Організація Об'єднаних Націй. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 02.11.2026).

24. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927/paran2#n2 (дата звернення: 02.11.2026).

25. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція від 11 травня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 03.11.2026).

26. Кочемировська О. О. Організація надання допомоги постраждалим від гендерно зумовленого та сексуального насильства: міждисциплінарний підхід : монографія. Харків : Право, 2019. 210 с.

27. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 02.11.2026).

28. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 02.11.2026).

29. Левченко К. Б. Протидія гендерно зумовленому насильству: теорія, методологія, практика. Київ : Фенікс, 2021. 312 с.

30. Левченко Н. М. Сексуальне насильство: соціальні та правові аспекти. Харків : Право, 2021. 190 с.

31. Матиюк К. І. Гендерно зумовлене насильство як прояв соціальної нерівності в патріархальному суспільстві. Актуальні проблеми фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та здобувачів освіти (м. Харків, 20 жовтня 2025 р.). Харків : НФаУ, 2025. С. 119–120.

32. Мобільний інформаційний буклет. ЮНІСЕФ в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/27931/file/Mobile_booklet_Final.pdf (дата звернення: 22.10.2026).

33. Морознюк Н. С., Собко Г. А. Сексуальне насильство як прояв агресії, вчиненої військовослужбовцями Російської Федерації. Кримінологічні дослідження : збірник наукових праць. Міжнародні злочини Російської Федерації на території України. 2023. № 13. С. 332–346.

34. Олійник В. О. Методи соціальної роботи з жертвами насильства. Вісник соціальної роботи. 2022. Т. 7, № 4. С. 67–78.

35. Організація соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від сексуального насильства, пов’язаного з конфліктом (СНПК) : практичний посібник для соціальних працівників та психологів / за заг. ред. Т. В. Журавель, О. О. Кочемировської. Київ : Ла Страда-Україна, 2023. 164 с.

36. Панок В. Г. Психологічна допомога особі в кризових та екстремальних ситуаціях : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2020. 256 с.

37. Петрочко Ж. В. Соціально-правовий захист дітей у складних життєвих обставинах : навчально-методичний посібник. Рівне : Овід, 2016. 230 с.

38. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізмів запобігання та протидії сексуальному насильству, пов’язаному з конфліктом, та надання допомоги постраждалим : Закон України від 20 листопада 2024 р. № 4058-IX.

39. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15 (дата звернення: 03.11.2026)

40. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 02.11.2026).

41. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2030 року та плану заходів з його виконання : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2026 р. № 214-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2026-р (дата звернення: 02.11.2026).

42. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.11.2026).

43. Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми : постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1513. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1513-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.11.2026).

44. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 17.10.2026).

45. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення: 17.10.2026).

46. Протидія гендерно зумовленому та сексуальному насильству на рівні територіальної громади : методичний посібник для суб'єктів реагування / Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA). Київ, 2022. 128 с.

47. Процик Л. С. Насильство в сім’ї як результат соціальної деструкції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2023. № 4.

48. Процик Л. С. Психологічний зміст та особливості захисту дітей від сексуального насильства в умовах сучасних викликів. Актуальні проблеми психології. 2023.

49. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. Ратифікований Законом України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text(дата звернення: 25.10.2026).

50. Робота з дитячою травмою та наслідками насильства в умовах надзвичайних ситуацій : методичні рекомендації для фахівців соціальної сфери / за ред. В. Г. Панок, Н. В. Соловйова. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 112 с.

51. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2018. 20 с.

52. Романцова С. В. Поняття та сутність сексуального насильства щодо дітей. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 53, т. 2. С. 78–82.

53. Сексуальне насильство, пов’язане з конфліктом (СНПК): правова кваліфікація, процесуальні особливості та практичні аспекти захисту потерпілих : практичний посібник для слідчих та прокурорів / Координаційний центр з надання правової допомоги. Київ, 2023. 116 с.

54. Семігіна Т., Карагодіна О. Сучасні підходи до підготовки соціальних працівників у сфері подолання домашнього насильства. Соціальна робота та освіта. 2022. Т. 9, № 1. С. 44–55.

55. Сидоренко А. В. Соціальна підтримка дівчат, які стали жертвами насильства. Київ : Освіта, 2017. 176 с.

56. Смаглюк О. В. Протидія сексуальному насильству під час збройного конфлікту: правовий та соціальний аспект. Інформаційна взаємодія «Суспільство–Людина–Природа»: традиції та інновації. 2024. С. 225–227.

57. Стандарти надання соціальних послуг постраждалим від насильства : збірник нормативно-методичних матеріалів для закладів соціального захисту / за ред. Ж. В. Петрочко. Київ : Державна служба України у справах дітей, 2021. 96 с.

58. Ткаченко Л. Ю. Профілактика сексуального насильства в молодіжному середовищі. Журнал соціальної політики. 2020. Т. 4, № 3. С. 56–70.

59. Федоренко Р. П. Правові основи захисту жертв насильства в Україні. Київ : Юридична думка, 2016. 204 с.

60. Федоришин Г. М. Сексуальне насильство над дітьми як соціально-психологічна проблема. Психологічні науки: проблеми та здобутки. 2017. Вип. 1 (11). С. 210–223.

61. Харитонова О. О. Сексуальне насильство та кримінальне право: міждисциплінарні та гендерні аспекти : науково-практичний посібник. Одеса : Юридична література, 2021. 180 с.

62. Чорна І. В. Інтервенція в ситуаціях сексуального насильства: досвід соціальних працівників. Соціальна робота: теорія та практика. 2019. Т. 2, № 1. С. 22–34.

63. Чорномаз О. Б. Фізичне та сексуальне насильство як форми домашнього насильства: активізація правових аспектів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 215–219.

64. Шевченко Ю. М. Соціальна робота з жертвами насильства: міжнародний досвід. Львів : Літера, 2021. 220 с.

65. ЮНІСЕФ в Україні : офіційний вебсайт. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ (дата звернення: 15.10.2026).

66. Юртаєва К. В. Сексуальне насильство як форма вчинення геноциду. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2024. № 2 (105). С. 114–125.

67. Яворська Г. М. Соціально-психологічна реабілітація неповнолітніх дівчат, які зазнали травматичного досвіду в умовах воєнних дій. Проблеми сучасної психології. 2024. Вип. 61. С. 103–121.

68. Herman J. L. Trauma and Recovery. New York : Basic Books, 2015. 272 p.

69. Peculiarities of mother's parental burnout in war times. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/380325705_PECULIARITIES_OF_MOTHER'S_PARENTAL_BURNOUT_IN_WAR_TIMES (дата звернення: 22.10.2026).

70. Rufanova V., Babanin S. Strengthening international law against sexual violence in armed conflicts: insights from the Russian-Ukrainian War. Pakistan Journal of Criminology. 2024. Vol. 16, № 1. P. 111–125.

71. Samad K. A. Responsibility of sexual violence under international law. Journal of Social Sciences Review. 2023. Vol. 3, № 3. P. 29–41.

72. Schulz P., Kreft A. Accountability for conflict-related sexual violence. Oxford Research Encyclopedia of International Studies. 2022. Vol. 13, № 1. P. 29–41.

73. Walker L. E. The Battered Woman Syndrome. 4th ed. New York : Springer Publishing Company, 2016. 580 p.

74. World Health Organization (WHO). URL: https://www.who.int/ukraine/uk/publications/9789241516822 (дата звернення: 15.10.2026).

75. Euronews від 8 травня 2025 р.. URL: https://www.euronews.com/2025/05/08 (дата звернення: 22.10.2026).

76. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Sexual Violence in the Context of the Russian Federation Full-Scale Armed Attack against Ukraine. 18 September 2026. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessions-regular/session63/a-hrc-63-crp-2.pdf

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Декларація про академічну доброчесність та використання ШІ

ДЕКЛАРАЦІЯ ЗДОБУВАЧА

Я, Семенюк Марія Дмитрівна, здобувачка НУБіП України, усвідомлюючи відповідальність за порушення академічної доброчесності, цією заявою підтверджую, що:

1. Моя магістерська кваліфікаційна робота (проєкт) на тему «Соціальна робота з дівчатами – жертвами сексуального насильства» є результатом моєї особистої праці.
2. Усі запозичення з текстів інших авторів мають відповідні посилання згідно з чинними стандартами.
3. Щодо використання інструментів ШІ:

□ Інструменти генеративного ШІ не використовувалися.
☑ Інструменти ШІ (ChatGPT, Gemini, Claude) були використані для:
☑ перекладу іншомовних джерел;
☑ стилістичного редагування та перевірки граматики;
□ допомоги у написанні/відлагодженні програмного коду;
□ інше:

Я розумію, що надання недостовірної інформації може призвести до скасування результатів захисту та відрахування з числа здобувачів НУБіП України.

«___» _____ 20____р. _____ _____
(підпис) (Ім’я та прізвище)

Додаток А

Алгоритм дій
при роботі з випадками сексуального насильства у громаді
1 Виявлення та первинне реагування
• Звернення постраждалої особи або повідомлення від інших.
• Забезпечення безпеки та невідкладної допомоги.
• Фіксація факту (за потреби).
2 Інформування відповідних служб
• Національна поліція (102).
• Служба у справах дітей (якщо постраждала дитина).
• Медичний заклад.
• Інші спеціалізовані служби (за потреби).
3 Надання екстреної медичної допомоги
• Огляд і лікування (за показаннями).
• Профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом, та небажаної вагітності (за потреби).
• Фіксація медичних доказів (за бажанням).
4 Психологічна підтримка
• Негайна кризова психологічна допомога.
• Подальший супровід психолога.
• Стабілізація емоційного стану.
5 Соціальний супровід і оцінка потреб
• Оцінка індивідуальних потреб постраждалої особи.
• Забезпечення соціального супроводу (у т.ч. притулок, тимчасове житло).
6 Правова допомога
• Надання правової консультації.
• Допомога у підготовці заяв, скарг, документів.
• Супровід у правоохоронних органах і суді (за потреби).
7 Комплексна допомога та довготривалий супровід
• Медична, психологічна, соціальна, правова допомога.
• Сприяння реінтеграції у громаду.
• Навчання, працевлаштування (за потреби).
8 Моніторинг та оцінка результатів
• Регулярне оцінювання стану постраждалої особи.
• Коригування плану допомоги.
• Контроль ефективності наданих послуг.
Основні принципи роботи
Безпека
Конфіденційність
Повага
Комплексність
Міжвідомча взаємодія
Індивідуальний підхід
Підтримка постраждалих від сексуального насильства — це спільна відповідальність громади!

Додаток Б

Доповнення до тренінгової програми на тему: «Соціальна робота з постраждалими від сексуального насильства»

Практичні вправи.

Кейс 1. Сексуальне насильство в онлайн.

Ситуація. 16-річна дівчина познайомилася в соцмережі з хлопцем, який запевняв, що є її однолітком. Через деякий час спілкування перейшло у закритий месенджер, де під впливом маніпуляцій та компліментів (онлайн-грумінг) дівчина надіслала свої інтимні фото (секстинг). Отримавши знімки, зловмисник почав шантажувати її, погрожуючи розіслати фото батькам і друзям, якщо вона не надішле відео сексуального характеру або не зустрінеться з ним особисто.

Проблема. Страх постраждалої перед осудом батьків, глибокий психологічний тиск, ізоляція.

Алгоритм дій.

1. Збереження доказів: зробити скріншоти переписки, профілю зловмисника, зберегти посилання на його акаунти. Не видаляти чат самостійно.

2. Припинення контакту: одразу заблокувати шантажиста. Не виконувати його вимог, оскільки це лише посилює тиск.

3. Залучення підтримки: звернутися до довіреної дорослої людини або кіберполіції.

4. Правовий аспект: звернення із заявою до правоохоронних органів.

Кейс 2. Сексуальні домагання на робочому місці.

Ситуація. Керівник відділу систематично робить підлеглій натяки сексуального характеру, коментує її одяг та фігуру, а також наполягає на «вечерях наодинці» для обговорення її майбутнього підвищення. Після чергової відмови співробітниця стикається з безпідставними доганами та погрозами звільнення.

Проблема. Дисбаланс влади (залежність від керівника), страх втратити роботу та репутацію в професійному середовищі.

Алгоритм дій .

1. Фіксація фактів. Ведення щоденника подій (дати, час, слова свідків), збереження електронних листів та повідомлень із натяками.

2. Звернення до відділу кадрів, комісії з етики або вищого керівництва компанії з офіційною скаргою.

3. Правовий захист. Організація захисту через профспілку чи подання цивільного позову про захист честі, гідності та відшкодування моральної шкоди, заподіяної дискримінацією/домаганнями.

1. Вправа «Міфи та факти про сексуальне насильство». 10–15 хвилин.

Мета: сформувати правильне розуміння сутності сексуального насильства, розвінчати поширені стереотипи та упередження щодо постраждалих дівчат.

Хід проведення:

Тренер зачитує учасникам твердження. Учасники повинні визначити, чи є воно міфом або фактом, та аргументувати свою відповідь.

Приклади тверджень:

Твердження	Правильна відповідь
Сексуальне насильство може відбуватися лише з боку незнайомої людини.	Міф
Дівчина може боятися розповісти про пережите насильство	Факт
Відсутність фізичних ушкоджень означає, що насильства не було	Факт
Відповідальність за сексуальне насильство завжди несе кривдник	Факт
Діти різного віку можуть постраждати від сексуального насильства	Факт
Якщо дитина не повідомила про насильство одразу, її свідчення не заслуговують на довіру	Міф

Питання для обговорення:

Які стереотипи найчастіше зустрічаються в громаді?

Як упередження фахівців можуть впливати на надання допомоги?

Чому важливо не звинувачувати постраждалу особу?

Очікуваний результат: учасники навчаться розрізняти поширені міфи та факти, усвідомлять важливість неупередженого ставлення до постраждалих.

2. Вправа «Розпізнай ознаки насильства». До 20 хвилин.

Мета: сформувати навички розпізнавання можливих ознак сексуального насильства щодо дівчат.

Хід проведення:

Учасники отримують умовну ситуацію, яку необхідно проаналізувати та визначити можливі ознаки насильства.

Ситуація 1.

Дівчина 13 років останнім часом стала замкнутою, уникає спілкування з однолітками, почала пропускати заняття в школі. Під час спілкування з дорослими помітна тривожність, вона намагається уникати певної людини, з якою раніше підтримувала контакт.

Ситуація 2.

Дівчина 15 років різко змінила поведінку, стала дратівливою, уникає фізичного контакту, має труднощі зі сном та скаржиться на постійне відчуття страху.

Завдання. Визначити, які ознаки можуть свідчити про пережитий травматичний досвід.

3. Вправа «Безпечне місце».15 хвилин.

Мета: ознайомити учасників із простими техніками емоційної стабілізації, які можуть використовуватися для підтримки осіб, що пережили травматичний досвід.

Хід проведення. Учасникам запропоновано зручно сісти, заплющити очі за бажанням та уявити місце, де вони почуваються спокійно й безпечно. Це може бути реальне місце або вигаданий простір. Пропонується звернути увагу на те, що вони бачать, чують та відчувають у цьому місці.

Після завершення вправи відбувається обговорення:

Які відчуття виникали під час виконання вправи?

Чи вдалося відчути спокій?

Як можна адаптувати цю техніку для роботи з дівчатами, які пережили насильство?

Вправа адаптована за матеріалами посібника про допомогу дітям, які зазнали сексуального насильства в умовах війни та гуманітарних криз. (URL: https://whocares-pss.info/)

Додаток В

АНКЕТА
вхідного опитування фахівців територіальної громади
на тему: «Визначення рівня обізнаності фахівців щодо попередження та виявлення сексуального насильства стосовно дівчат та організації соціальної роботи з постраждалими»

Анкетування є анонімним. Отримані результати будуть використані виключно з дослідницькою метою.

Оберіть один або декілька варіантів відповідей відповідно до формулювання запитання.

1. До якої сфери професійної діяльності Ви належите?

☐ Соціальна робота / соціальні послуги.

☐ Освіта.

☐ Охорона здоров'я.

☐ Служба у справах дітей.

☐ Правоохоронні органи.

☐ Інша сфера.

2. Скільки років Ви працюєте у своїй професійній сфері?

☐ До 1 року.

☐ Від 1 до 3 років.

☐ Від 3 до 5 років.

☐ Понад 5 років.

3. Чи доводилося Вам у професійній діяльності стикатися з випадками сексуального насильства щодо дітей або підозрою на його вчинення?

☐ Так, безпосередньо працював/працювала з такими випадками.

☐ Так, брав/брала участь у міжвідомчому реагуванні.

☐ Мав/мала інформацію про такі випадки, але безпосередньо не залучався/залучалася.

☐ Ні, не мав/мала такого досвіду.

☐ Важко відповісти.

4. Яка з наведених характеристик найбільш повно розкриває сутність сексуального насильства щодо дитини?

☐ Будь-які дії сексуального характеру щодо дитини, вчинені з використанням її вікової незрілості, залежності, примусу, маніпуляції або нерівності можливостей.

☐ Виключно фізичні дії сексуального характеру, що супроводжуються застосуванням сили.

☐ Дії сексуального характеру, які вчиняються тільки незнайомими дорослими.

☐ Будь-яка поведінка дорослого, яка викликає у дитини психологічний дискомфорт.

5. Які з наведених ситуацій можуть належати до проявів сексуального насильства або сексуальної експлуатації дитини? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Примушування дитини до дій сексуального характеру.

☐ Використання дитини для створення матеріалів сексуального характеру.

☐ Сексуалізовані дії щодо дитини без фізичного контакту.

☐ Залучення дитини до сексуальної експлуатації в обмін на гроші, подарунки чи інші вигоди.

☐ Будь-яке спілкування дорослого з дитиною в соціальних мережах.

6. Яке твердження щодо сексуального насильства стосовно дівчат є найбільш обґрунтованим?

☐ Кривдником може бути як незнайома особа, так і людина з найближчого оточення дитини.

☐ Сексуальне насильство переважно відбувається в неблагополучних сім'ях.

☐ Якщо дитина не чинить фізичного опору, це означає її добровільну згоду.

☐ Сексуальне насильство завжди супроводжується фізичними ушкодженнями.

7. Які особливості необхідно враховувати під час оцінювання наслідків сексуального насильства щодо дівчат? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Вік та рівень психоемоційного розвитку дитини.

☐ Характер і тривалість травматичного досвіду.

☐ Стосунки між дитиною та кривдником.

☐ Наявність підтримки з боку родини та соціального оточення.

☐ Усі постраждалі дівчата мають однакові психологічні наслідки.

8. Які нормативно-правові документи формують основу захисту дітей від сексуального насильства в Україні? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Конвенція ООН про права дитини.

☐ Закон України «Про охорону дитинства».

☐ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

☐ Кримінальний кодекс України.

☐ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція).

☐ Жоден із перелічених документів.

9. Яке значення має принцип найкращих інтересів дитини під час організації соціальної роботи з постраждалою від сексуального насильства?

☐ Усі рішення та заходи повинні передусім спрямовуватися на забезпечення безпеки, прав, потреб і благополуччя дитини.

☐ Фахівець повинен насамперед враховувати позицію батьків або законних представників.

☐ Основним завданням є якнайшвидше отримання інформації про обставини події.

☐ Пріоритетом має бути збереження репутації сім’ї та громади.

10. Які з наведених проявів можуть бути індикаторами можливого сексуального насильства щодо дівчини? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Раптова зміна поведінки та соціальна ізоляція.

☐ Страх перед конкретною людиною або небажання залишатися з нею наодинці.

☐ Регресивні прояви поведінки, невластиві віку.

☐ Тривожність, порушення сну, психоемоційна нестабільність.

☐ Небажання відвідувати певні місця або спілкуватися з окремими людьми.

☐ Наявність будь-якого одного із зазначених проявів є безумовним доказом сексуального насильства.

11. Дівчина демонструє ознаки тривожності, уникає спілкування з певною дорослою особою, однак заперечує факт насильства. Якою має бути професійна позиція фахівця?

☐ Ігнорувати ситуацію, оскільки дитина не підтвердила факт насильства.

☐ Провести самостійне детальне опитування дитини для встановлення істини.

☐ Уважно оцінити наявні ризики, забезпечити безпечне спілкування, діяти в межах компетенції та відповідно до встановленого порядку реагування.

☐ Повідомити оточення дитини про свої підозри для отримання додаткової інформації.

12. Які чинники можуть ускладнювати виявлення сексуального насильства щодо дівчат у невеликих територіальних громадах? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Страх розголошення інформації та стигматизації сім’ї.

☐ Тісні соціальні зв'язки між мешканцями громади.

☐ Можлива залежність постраждалої від кривдника.

☐ Недостатня підготовка фахівців.

☐ Обмеженість доступу до спеціалізованих послуг.

☐ Усі перелічені чинники.

13. Дівчина 14 років повідомляє соціальному працівнику, що знайомий дорослий примушував її до дій сексуального характеру. Вона просить нікому не розповідати про це. Якою повинна бути першочергова реакція фахівця?

☐ Пообіцяти повну таємницю, щоб зберегти довіру дитини.

☐ Спокійно вислухати, підтримати дівчину, пояснити межі конфіденційності та необхідність вжиття заходів для її захисту.

☐ Запропонувати дитині самостійно поговорити з кривдником.

☐ Вимагати детально описати всі обставини події.

14. Які дії можуть призвести до повторної травматизації дитини під час професійного реагування? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Повторне опитування різними фахівцями про деталі пережитого.

☐ Звинувачення дитини або сумніви щодо її слів.

☐ Розголошення інформації особам, які не залучені до захисту дитини.

☐ Примушування до спілкування з кривдником.

☐ Забезпечення конфіденційного та підтримувального спілкування.

15. Які завдання належать до компетенції соціального працівника під час організації допомоги постраждалій дівчині? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Оцінювання потреб та безпекових ризиків у межах повноважень.

☐ Організація соціальної підтримки та соціального супроводу за наявності підстав.

☐ Сприяння доступу до психологічної, медичної та правової допомоги.

☐ Проведення самостійного розслідування обставин сексуального насильства.

☐ Координація взаємодії з відповідними суб’єктами.

16. Які принципи повинні бути покладені в основу соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Дотримання прав та найкращих інтересів дитини.

☐ Конфіденційність та захист персональних даних.

☐ Добровільність участі дитини у відповідних формах підтримки з урахуванням законодавчих вимог.

☐ Недискримінація та повага до гідності.

☐ Індивідуальний підхід і врахування травматичного досвіду.

☐ Пріоритет інтересів установи над потребами дитини.

17. У невеликій територіальній громаді соціальний працівник отримав інформацію про можливе сексуальне насильство щодо 13-річної дівчини з боку близького родича. Мати дитини заперечує проблему та просить не залучати сторонні установи, оскільки боїться осуду з боку мешканців громади. Які дії фахівця будуть найбільш професійно обґрунтованими?

☐ Врахувати прохання матері та не виносити ситуацію за межі сім’ї.

☐ Провести спільну бесіду матері, дитини та ймовірного кривдника.

☐ Оцінити безпеку дитини, не допускати її контакту з імовірним кривдником, діяти за встановленим порядком повідомлення та залучити відповідні служби.

☐ Зачекати підтвердження інформації від інших мешканців громади.

18. Дівчина 15 років, яка разом із родиною була вимушена залишити місце постійного проживання через збройну агресію російської федерації, повідомила психологу про сексуальне насильство, якого зазнала під час перебування на тимчасово окупованій території. Дівчина боїться розголошення інформації та не бажає повторно згадувати пережите.

Які особливості необхідно врахувати під час організації допомоги?

☐ Забезпечити безпечні умови, конфіденційність у межах законодавства, психологічну підтримку та доступ до спеціалізованих послуг.

☐ Наполягати на детальному повторному відтворенні обставин події.

☐ Відкласти допомогу до отримання офіційного підтвердження факту насильства.

☐ Обмежитися загальною консультацією без подальшого супроводу.

19. Наскільки Ви оцінюєте власну готовність до виконання професійних завдань у випадках виявлення сексуального насильства щодо дівчат?

Оцініть кожен показник за шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не готовий/не готова, 5 – повністю готовий/готова.

Показник	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Розпізнавання можливих ознак насильства	☐	☐	☐	☐	☐
Спілкування з постраждалою дитиною	☐	☐	☐	☐	☐
Оцінювання потреб та безпеки	☐	☐	☐	☐	☐
Знання алгоритму реагування	☐	☐	☐	☐	☐
Організація соціального супроводу	☐	☐	☐	☐	☐
Міжвідомча взаємодія	☐	☐	☐	☐	☐

20. Які професійні труднощі, на Вашу думку, можуть виникати під час виявлення та організації допомоги дівчатам, які постраждали від сексуального насильства у невеликій територіальній громаді? _____
_____

Дякуємо за участь в анкетуванні!

Додаток Г

АНКЕТА
підсумкового анкетування фахівців територіальної громади на тему: «Оцінювання результативності тренінгової програми щодо попередження та виявлення сексуального насильства стосовно дівчат та організації соціальної роботи з постраждалими»

Шановні учасники! Просимо Вас взяти участь у підсумковому анкетуванні після проходження програми тренінгових занять.

Анкетування є анонімним. Ваші відповіді допоможуть оцінити ефективність проведеного навчання та визначити практичну цінність отриманих знань.

Оберіть одну або декілька правильних відповідей залежно від формулювання. У ситуаційних завданнях визначте найбільш професійно обґрунтований варіант дій.

1. Яка з наведених характеристик найбільш повно розкриває сутність сексуального насильства щодо дитини?

☐ Будь-які дії сексуального характеру щодо дитини, вчинені з використанням її вікової незрілості, залежності, примусу, маніпуляції або нерівності можливостей.

☐ Виключно фізичні дії сексуального характеру, що супроводжуються застосуванням сили.

☐ Дії сексуального характеру, які вчиняються тільки незнайомими дорослими.

☐ Будь-яка поведінка дорослого, яка викликає у дитини психологічний дискомфорт.

2. Які з наведених ситуацій можуть належати до проявів сексуального насильства або сексуальної експлуатації дитини? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Примушування дитини до дій сексуального характеру.

☐ Використання дитини для створення матеріалів сексуального характеру.

☐ Сексуалізовані дії щодо дитини без фізичного контакту.

☐ Залучення дитини до сексуальної експлуатації в обмін на гроші, подарунки чи інші вигоди.

☐ Будь-яке спілкування дорослого з дитиною в соціальних мережах.

3. Яке твердження щодо сексуального насильства стосовно дівчат є найбільш обґрунтованим?

☐ Кривдником може бути як незнайома особа, так і людина з найближчого оточення дитини.

☐ Сексуальне насильство переважно відбувається в неблагополучних сім’ях.

☐ Якщо дитина не чинить фізичного опору, це означає її добровільну згоду.

☐ Сексуальне насильство завжди супроводжується фізичними ушкодженнями.

4. Які особливості необхідно враховувати під час оцінювання наслідків сексуального насильства щодо дівчат? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Вік та рівень психоемоційного розвитку дитини.

☐ Характер і тривалість травматичного досвіду.

☐ Стосунки між дитиною та кривдником.

☐ Наявність підтримки з боку родини та соціального оточення.

☐ Усі постраждалі дівчата мають однакові психологічні наслідки.

5. Які нормативно-правові документи формують основу захисту дітей від сексуального насильства в Україні? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Конвенція ООН про права дитини.

☐ Закон України «Про охорону дитинства».

☐ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

☐ Кримінальний кодекс України.

☐ Лансаротська конвенція.

☐ Жоден із перелічених документів.

6. Яке значення має принцип найкращих інтересів дитини під час організації соціальної роботи з постраждалою від сексуального насильства?

☐ Усі рішення та заходи повинні передусім спрямовуватися на забезпечення безпеки, прав, потреб і благополуччя дитини.

☐ Фахівець повинен насамперед враховувати позицію батьків або законних представників.

☐ Основним завданням є якнайшвидше отримання інформації про обставини події.

☐ Пріоритетом має бути збереження репутації сім’ї та громади.

7. Які з наведених проявів можуть бути індикаторами можливого сексуального насильства щодо дівчини? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Раптова зміна поведінки та соціальна ізоляція.

☐ Страх перед конкретною людиною або небажання залишатися з нею наодинці.

☐ Регресивні прояви поведінки, невластиві віку.

☐ Тривожність, порушення сну, психоемоційна нестабільність.

☐ Небажання відвідувати певні місця або спілкуватися з окремими людьми.

☐ Наявність будь-якого одного із зазначених проявів є безумовним доказом сексуального насильства.

8. Дівчина демонструє ознаки тривожності, уникає спілкування з певною дорослою особою, однак заперечує факт насильства. Якою має бути професійна позиція фахівця?

☐ Ігнорувати ситуацію, оскільки дитина не підтвердила факт насильства.

☐ Провести самостійне детальне опитування дитини для встановлення істини.

☐ Уважно оцінити наявні ризики, забезпечити безпечне спілкування, діяти в межах компетенції та відповідно до встановленого порядку реагування.

☐ Повідомити оточення дитини про свої підозри для отримання додаткової інформації.

9. Які чинники можуть ускладнювати виявлення сексуального насильства щодо дівчат у невеликих територіальних громадах? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Страх розголошення інформації та стигматизації сім'ї.

☐ Тісні соціальні зв'язки між мешканцями громади.

☐ Можлива залежність постраждалої від кривдника.

☐ Недостатня підготовка фахівців.

☐ Обмеженість доступу до спеціалізованих послуг.

☐ Усі перелічені чинники.

10. Дівчина 14 років повідомляє соціальному працівнику, що знайомий дорослий примушував її до дій сексуального характеру. Дитина просить нікому не розповідати про це. Якою повинна бути першочергова реакція фахівця?

☐ Пообіцяти повну таємницю, щоб зберегти довіру дитини.

☐ Спокійно вислухати, підтримати дівчину, пояснити межі конфіденційності та необхідність вжиття заходів для її захисту.

☐ Запропонувати дитині самостійно поговорити з кривдником.

☐ Вимагати детально описати всі обставини події.

11. Які дії можуть призвести до повторної травматизації дитини під час професійного реагування? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Повторне опитування різними фахівцями про деталі пережитого.

☐ Звинувачення дитини або сумніви щодо її слів.

☐ Розголошення інформації особам, які не залучені до захисту дитини.

☐ Примушування до спілкування з кривдником.

☐ Забезпечення конфіденційного та підтримувального спілкування.

12. Які завдання належать до компетенції соціального працівника під час організації допомоги постраждалій дівчині? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Оцінювання потреб та безпекових ризиків у межах повноважень.

☐ Організація соціальної підтримки та соціального супроводу за наявності підстав.

☐ Сприяння доступу до психологічної, медичної та правової допомоги.

☐ Проведення самостійного розслідування обставин сексуального насильства.

☐ Координація взаємодії з відповідними суб'єктами.

13. Які принципи повинні бути покладені в основу соціальної роботи з дівчатами, які постраждали від сексуального насильства? (оберіть усі правильні відповіді)

☐ Дотримання прав та найкращих інтересів дитини.

☐ Конфіденційність та захист персональних даних.

☐ Добровільність участі дитини у відповідних формах підтримки з урахуванням законодавчих вимог.

☐ Недискримінація та повага до гідності.

☐ Індивідуальний підхід і врахування травматичного досвіду.

☐ Пріоритет інтересів установи над потребами дитини.

14. У невеликій територіальній громаді соціальний працівник отримав інформацію про можливе сексуальне насильство щодо 13-річної дівчини з боку близького родича. Мати дитини заперечує проблему та просить не залучати сторонні установи, оскільки боїться осуду з боку мешканців громади. Які дії фахівця будуть найбільш професійно обґрунтованими?

☐ Врахувати прохання матері та не виносити ситуацію за межі сім'ї.

☐ Провести спільну бесіду матері, дитини та ймовірного кривдника.

☐ Оцінити безпеку дитини, не допускати її контакту з імовірним кривдником, діяти за встановленим порядком повідомлення та залучити відповідні служби.

☐ Зачекати підтвердження інформації від інших мешканців громади.

15. Дівчина 15 років, яка разом із родиною була вимушена залишити місце постійного проживання через збройну агресію російської федерації, повідомила психологу про сексуальне насильство, якого зазнала під час перебування на тимчасово окупованій території. Дівчина боїться розголошення інформації та не бажає повторно згадувати пережите.

Які особливості необхідно врахувати під час організації допомоги?

☐ Забезпечити безпечні умови, конфіденційність у межах законодавства, психологічну підтримку та доступ до спеціалізованих послуг.

☐ Наполягати на детальному повторному відтворенні обставин події.

☐ Відкласти допомогу до отримання офіційного підтвердження факту насильства.

☐ Обмежитися загальною консультацією без подальшого супроводу.

16. У громаді виявлено випадок сексуального насильства щодо дівчини 12 років. Соціальний працівник, представник служби у справах дітей та психолог отримали інформацію про ситуацію. Однак кожен фахівець планує самостійно провести опитування дитини, щоб отримати детальну інформацію. Який підхід до організації роботи буде найбільш доцільним?

☐ Провести окремі опитування кожним фахівцем для максимально повного збору інформації.

☐ Організувати узгоджену міжвідомчу взаємодію, розмежувати повноваження фахівців та уникати дублювання опитувань і повторного травмування дитини.

☐ Передати всю відповідальність за випадок соціальному працівнику.

☐ Відкласти взаємодію до завершення самостійного збору інформації кожною установою.

17. Після виявлення сексуального насильства щодо дівчини 14 років з'ясувалося, що вона не має належної підтримки в сім'ї, відчуває страх, не довіряє дорослим та відмовляється від спілкування з представниками соціальних служб. Які заходи соціальної роботи доцільно передбачити?

☐ Застосувати індивідуальний підхід, поступово формувати довірливі стосунки та враховувати потреби й готовність дитини до взаємодії.

☐ Наполягати на негайному проходженні всіх видів соціальних послуг.

☐ Обмежитися одноразовою бесідою.

☐ Зосередитися виключно на роботі з батьками, не враховуючи позицію дитини.

18. Наскільки Ви оцінюєте власну готовність до виконання професійних завдань у випадках виявлення сексуального насильства щодо дівчат?

Оцініть кожен показник за шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не готовий/не готова, 5 – повністю готовий/готова.

Показник	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Розпізнавання можливих ознак насильства	☐	☐	☐	☐	☐
Спілкування з постраждалою дитиною	☐	☐	☐	☐	☐
Оцінювання потреб та безпеки	☐	☐	☐	☐	☐
Знання алгоритму реагування	☐	☐	☐	☐	☐
Організація соціального супроводу	☐	☐	☐	☐	☐
Міжвідомча взаємодія	☐	☐	☐	☐	☐

19. Як Ви оцінюєте вплив тренінгової програми на Вашу професійну підготовку?

☐ Значно підвищився рівень моїх знань і практичних навичок.

☐ Покращилося розуміння алгоритмів реагування та організації допомоги.

☐ Отримані знання допомогли усвідомити власні професійні труднощі.

☐ Тренінг не вплинув на мій професійний рівень.

☐ Важко оцінити результат.

20. Які знання та практичні навички, отримані під час тренінгу, Ви плануєте використовувати у своїй професійній діяльності? Які аспекти потребують подальшого вдосконалення?_____
_____

Дякуємо за участь в анкетуванні!